

Colofon

'De Proosdijkoerier' is een kwartaaluitgave van de Historische Vereniging 'De Proosdijlanden' geregistreerd onder ISSN 1388-7165

Redactie:

Joop Frankenhuizen (eindredacteur)
Jan Rouwenhorst
Fred de Wit

Redactieadres:

J.A. Frankenhuizen, Trilgras 16,
3648JD Wilnis. Tel: 0297-282938
e-mail: jfrankenhuizen@hetnet.nl

Bestuur:

Mr. J.C. van Loo, voorzitter.
Tel. 0297-286838

Dhr. P.A. van Golen, secretaris.
Herenweg 23, 3645DE Vinkeveen.
Tel: 0297-261672

Dhr. A. Schuil, penningmeester
Tel: 0297-241827

Mw. B. van Tol-Burgers,
2^e penningmeester en genealogie
Tel: 0297-284213

Dhr. A. Hagen, bibliotheek, documentatie
en internet. Tel: 0297-287550

Mr. A. G. van Solinge, cultuur- en
rechtsgeschiedenis en publicaties
Tel. 0297-289126

Dhr. E. Swaab, public relations en vice-
voorzitter Tel: 0297-287469

Mw. W. Dijkxhoorn, archeologie,
monumenten, excursies en lezingen
Tel: 0297-285373

Ledenadministratie

Dhr. L.M. Remmelenkamp, Rozenobel
27, 3641NJ Mijdrecht
Tel. 0297-286170

Postadres vereniging:

Postbus 65, 3648ZH Wilnis

Bankrekening nummer 3696 18505

Website: www.histver-pl.nl

E-mailadres: info@histver-pl.nl

Lidmaatschap:

Lid worden kan door aanmelding bij de ledenadministratie op bovenstaand adres.

Contributie € 15,00 per jaar

Losse nummers € 4,50

Oplage: ca 1100

Opmaak verzorgd door de eindredacteur.
Drukwerk: Drukkerij Avanti Wilnis

Bij de voorplaat

Enkele kenmerkende attributen van Hollandgänger

Met "Hollandgänger" werden ze vroeger aangeduid. Het waren arbeiders met een vaak uitzichtloos bestaan. Ze trokken besluiten voor enige maanden naar het 'steinnieuwland' te trekken. Vanaf begin 1600 trokken ze naar de Rijnlandse seizoensarbeiders de grens over. Gedreven door de verhalen, die in kleine woonkernen van monniken werden verteld, gingen ze heen. Hier hopen werk te vinden in de veenboerenhofsteden.

Tot 27 juli 2007 is in Museum De Ronde Venen een tentoonstelling 'Dorpsgenoten & Hollandgänger' te zien. De tentoonstelling vertelt over de Duitse seizoensarbeiders van de 17^e tot de 19^e eeuw naar De Ronde Venen. Hier te werken in de turfindustrie.

Wie waren deze mensen? Waarom kwamen ze hierheen? Wat deden ze hier? Waar woonden ze? Wat hebben ze hier achtergelaten? Allemaal vragen die in deze bijzondere tentoonstelling beantwoord worden.

**Inleveren kopij voor het septembernummer 2007
16 augustus 2007 en dan graag in platte tekst. Inleveren
zegen: Zonder opmaak en illustraties niet inleveren**

Doelstelling van de vereniging

De vereniging stelt zich tot doel belangstelling te wekken voor de geschiedenis van de Ronde Venen en een stimulerend aandeel te leveren in de ontwikkeling van de plaatselijke geschiedenis in de ruimste zin.

Van de voorzitter.

De opening van twee door onze vereniging georganiseerde tentoonstellingen binnen één week is uniek te noemen! De tentoonstelling "Brandweer in De Ronde Venen van toen naar nu" in Fort Amstelhoek werd geopend op 28 april j.l. door mevrouw Drs. M. Burgman en de tentoonstelling over "Dorpsgenoten en Hollandgänger", in samenwerking met museum De Ronde Venen, werd op 5 mei geopend door wethouder J. van Breukelen en mevrouw Röling.

De brandweertentoonstelling is zeer succesvol verlopen en heeft heel veel bezoekers getrokken. Onze dank gaat uit naar Ed Swaab en Nico en Marie-José van Eijk en natuurlijk ook naar alle andere vrijwilligers, organisaties en sponsors die aan de tentoonstellingen hebben bijgedragen en mogelijk hebben gemaakt.

De tentoonstelling "Dorpsgenoten en Hollandgänger" geeft een zeer interessant beeld over de uit Duitsland afkomstige arbeiders die in De Ronde Venen in de "turfindustrie" kwamen werken.

Ons bestuurslid Peter van Golen heeft zich zeer ingezet voor deze tentoonstelling. Tijdens de algemene ledenvergadering van 18 april j.l. gaf ons lid oud-notaris Mr. Peter Forsthövel reeds een boeiende voordracht over deze "Hollandgänger" waarover elders in dit blad een samenvatting wordt gegeven.

Tijdens deze zeer druk bezochte ledenvergadering werd ook de jaarrekening over 2006 vastgesteld en onze activiteiten en toekomstplannen toegelicht. Gelukkig kon tijdens deze ledenvergadering ook onze nieuwe penningmeester Arjen Schuil worden geïnstalleerd zodat het bestuur eindelijk weer compleet is!

De redactie van de Proosdijkoerier heeft zich ingespannen om deze uitgave extra te voorzien van interessante artikelen. Dat heeft de eindredacteur Joop Frankenhuizen wel veel hoofdbrekens gekost.... maar het resultaat mag er zijn! Ik hoop U spoedig weer te zien bij een van onze nieuwe activiteiten!

Mr. Jan C.K. van Loo, voorzitter

Van de redactie

De redactie van de Proosdijkoerier is al langere tijd bezig met de voorbereiding van een publicatie over "de Lord van Mijdrecht". Het gaat om de kweker Jacobus Broerse, die woonde aan Hofland. Met name de oudere inwoners van Mijdrecht kunnen nog herinneringen aan hem hebben. De redactie komt graag in contact met mensen, die daarover kunnen en willen vertellen. Ook is de redactie op zoek naar fotomateriaal, waarop "de Lord" is afgebeeld.

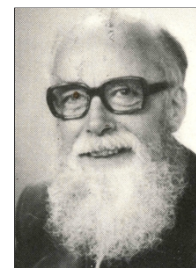
Verder is de redactie van de Proosdijkoerier op zoek naar mensen die interessante informatie hebben over het leven van vroeger in deze regio. De redactie hoopt op die manier een basis te kunnen leggen voor het optekenen van herinneringen aan vervlogen tijden. Heeft u kennis van gebeurtenissen en ontwikkelingen, die aan de vergetelheid ontrukkt moeten worden: laat het ons weten. Uw betrokkenheid en suggesties stellen we bijzonder op prijs.

Wilt u zelf een bijdrage leveren voor een volgende editie van de Proosdijkoerier? Ook in die gevallen vernemen we dat graag van u.

- 36. Predikant Duijtsch: Gedenksteen en grafschrift
- 45. Opvang in De Ronde Venen tijdens de bezetting
- 46. Het fort in de Amstelhoek
- 47. Een raadsvergadering over de petroleumprijs
- 50. Koninklijke bezoeken aan De Ronde Venen
- 54. Verzamelen als hobby
- 55. Dorpsgenoten en Hollandgänger
- 62. In 1789 was er in Mijdrecht en Wilnis al een politietekort
- 63. De burgemeester heeft beet
- 64. Zonder vrijwilligers ben je nergens
- 65. Af en toe wordt geschiedenis realiteit
- 66. Van het bestuur
- 67. Van de tentoonstellingscommissie
- 67. Nieuwe leden

Dominee Jacob Haitsma overleden

door Fred de Wit

Op 8 januari van dit jaar overleed op 93-jarige leeftijd dominee Haitsma. In Mijdrecht was hij geen onbekende. Zijn broer, Dirk Haitsma, was van september 1971 tot 1988 burgemeester van Mijdrecht. Daardoor had hij ook veel contact met verschillende inwoners van deze regio. In 1949 stapte de gereformeerde dominee Haitsma over naar de Nederlands Hervormde kerk. In hetzelfde jaar werd hij predikant van de hervormde gemeente te Woerden, waar hij bleef tot zijn emeritaat in 1978. Hij schreef een boek over de kerkgeschiedenis van Woerden dat als een standaardwerk wordt beschouwd. Door zijn broer kwam hij in contact met Joh. Verweij, één van de directeuren van de gelijknamige drukkerij, die hem naar aanleiding van het boek over “Woerden” aanklampie met de vraag “Zoudt U ook niet zo iets willen doen over de geschiedenis van de hervormde kerk te Mijdrecht? U hebt al een drukker!” Haitsma gaf aan deze uitnodiging gevolg en in 1982 verscheen: “Hervormd Mijdrecht in de loop van vier eeuwen van 1568-1973”. Daar bleef het niet bij. Haitsma werd een bewonderaar van de 18^e eeuwse predikant Christiaan Salomon Duytsch, over wiens leven en predikantschap in Mijdrecht hij eveneens publiceerde. In 1987 verscheen het boek over de doleantie en de geschiedenis van de Mijdrechtse gereformeerde kerk. Door zijn publicaties heeft dominee Haitsma een belangrijke bijdrage geleverd aan de geschiedschrijving van de protestantse kerken in Mijdrecht. Hiervan heeft de redactie gebruik gemaakt bij het schrijven van het hieronder staande artikel . “predikant Duijtsch: gedenkzuil en grafschrift”

predikant Duijtsch: gedenkzuil en grafschrift

door Jan Rouwenhorst en Fred de Wit

Onlangs werd kroonprins Willem-Alexander vader van een derde dochter, vierde hij zijn veertigste verjaardag, waren er allerlei speculaties over het moment waarop hij staatshoofd zal worden, beleefden alle Oranjefans en andere landgenoten op 30 april een zonovergoten Koninginnedag, waarop talloze festiviteiten plaatsvonden. Met de populariteit van het vorstenhuis is het wel eens minder geweest.

Op 8 maart 1788 viert prins Willem V zijn veertigste verjaardag. Ter gelegenheid daarvan wordt in Mijdrecht een ‘virtuele’ gedenkzuil opgericht. Het is de Oranjegezinde dominee Christiaan Salomon Duijtsch, die de architect en uitvoerder is van het monument. Om het werk van Duijtsch in een tijdsbeeld te plaatsen, wordt in dit artikel eerst ingegaan op de algemene toestand in Nederland aan het eind van de 18^e eeuw. Daarna volgt een schets van het levensverhaal van de “gereformeerde” predikant Duijtsch. Vervolgens komt zijn verheerlijking van prins Willem V aan de orde.

Bedorven atmosfeer

In het Nederland van toen, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, is in de tweede helft van de 18^e eeuw sprake van een sterk toenemend gevoel van onbehagen. De mensen uit die tijd zijn overtuigd van een sterk economisch verval. De stapelmarkt van Amsterdam verliest aan betekenis door stagnatie

van de handel, terwijl in Engeland en Frankrijk de in- en uitvoer juist opzienbarend stijgen. De economische veranderingen leiden tot een toename van de werkloosheid. Vooral na 1770 neemt het aantal paupers door de malaise toe.

Willem V is in alle zeven provinciën stadhouder en oefent een zeer grote macht uit, die gebaseerd is op een chaos van bijzondere rechten, privileges, het onrechtmatig uitoefenen van bevoegdheden en misbruiken. (1) De politiek-bestuurlijke atmosfeer is totaal bedorven en dreigt te ontwaarden in een burgeroorlog. De Oranjegezinden vormen een bont gezelschap van diverse belangengroepen zonder een scherpe maatschappelijke kleur: mensen die van de prins afhankelijk zijn voor hun levensonderhoud en carrière, de officieren van het huurling, kleine zelfstandigen, arme mensen in de steden, veel plattelanders - en niet te vergeten - de calvinistische dominees en kerkgangers met een rechtlijnige geloofsopvatting.

Prins Willem V

Gebrek aan leiding en geen democratie

Hoewel vooral profiteurs baat hebben bij het behoud van de bestaande toestand, bestaat ook het beeld dat de Oranjes zich opwerpen als de beschermers van het gewone volk, dat het economisch moeilijk heeft. En het blijkt voor de Oranjepartij niet moeilijk om een volksmenigte op de been te brengen. Eén van de bekende Oranjedweepesters is de Rotterdamse Kaat Mossel, een volkswrouw die betrokken is bij het uitlokken van diverse rellen. De Oranjegezinden staan tegenover de zeer rijke regenten en de gegoede burgerij in de steden van het gewest Holland en de stad Utrecht. Ook bij de pers en onder mensen met een hogere opleiding zijn er weinig uitgesproken Oranjeklanten.

In wezen gaat het om tegengestelde visies op de mate van democratisering en nationalistische gevoelens, die tot uiting zouden moeten komen in een modern, centraal en adequaat georganiseerd bestuur. Aan geen van beide ontwikkelingen zou de prins leiding (kunnen) geven en ook bij de regenten is weinig elan te bespeuren voor ingrijpende bestuursvernieuwingen.

Deugdzame burgers

In de jaren '80 neemt de kritiek op het functioneren van Willem V toe en wordt zijn gezag verder

ondermijnd. Dat komt vooral door de rampzalig verlopen Vierde Engelse Zeeoorlog (1780-1784), die eindigt in een onvoordelige vrede van Parijs. De prins wordt een pro-Engelse houding verweten. Van moeders kant is hij nauw gelieerd aan het Engelse vorstenhuis: zijn neef is koning George III.

De politieke tegenstanders van de prins (en van de regenten) bedienen zich van naam "patriotten", om aan te geven dat zij - in tegenstelling tot hun tegenstanders - het belang van het vaderland voorop stellen. De patriotten staan niet alleen kritisch tegenover het bestuursoptreden van de prins, ze verzetten zich ook tegen de regentenklik, die onderling allerlei bestuursfuncties verdeelt. De groep van de patriotten bestaat uit "gegoede en deugdzame" burgers, die zich eerder politiek afzijdig hebben gehouden. Uitgangspunt van de naar meer bestuurlijke invloed strevende liberale burger is het idee van volkssoevereiniteit: burgers zijn vrij geboren mensen en bestuurders zijn de dienaren van het volk en moeten over hun gezagsuitoefening verantwoording afleggen. Ze willen dat bestuurders door de burgers worden benoemd. Ter verdediging richten ze gewapende burgermilities op. Zo stellen ze zich te weer tegen de decadentie van de regenten en de zedeloosheid van het gepeupel. (2)

In samenwerking met de regenten slagen de patriotten er in de prins allerlei functies te ontnemen. Zo wordt Willem V in 1785 ontheven uit diverse publieke ambten en ook wordt hem het commando over het garnizoen in Den Haag ontnomen.

Commissie van Defensie

De stadhouder-prins ziet zich zelfs genoodzaakt om de provincie Holland te verlaten. Hij vestigt zich met zijn gezin in Gelderland; eerst op paleis "Het Loo" in Apeldoorn, later op "De Valkhof" te Nijmegen. In 1786 wordt de prins zelfs geschorst als kapitein-generaal en admiraal van het gewest Holland.

De politieke tegenstelling tussen Oranjegezinden en patriotten in de Republiek leidt in 1787 tot een burgeroorlog. Terwijl de orangisten in de provincies Gelderland en Utrecht in de meerderheid zijn, hebben de patriotten in het gewest Holland en de stad Utrecht de overhand. Begin 1787 is zelfs een poging gedaan om vanuit Amersfoort de stad Utrecht te "heroveren".

Op 12 juni 1787 wordt door de patriottische meerderheid in de Statenvergadering van Holland het voorstel aangenomen om een Commissie van Defensie op te richten, die de provincie Holland en de stad Utrecht moet verdedigen tegen de troepen van Willem V, die in de provincies Utrecht en Gelderland zijn gelegerd. Deze commissie kiest als standplaats Woerden (toen liggend in Holland) en verblijft daar in het kasteel. Uit een eigen inventarisatie van de commissie blijkt dat de

Prinses Wilhelmina in een boerderij bij de Goejanverwellesluis

defensieve kracht weinig hoopgevend is. Weliswaar kan men over ongeveer 5.500 manschappen beschikken, maar de troepen zijn slecht bewapend en “ongedresseerd”. Kortom, “het is buiten twijfel dat onze magt niet bestand is tegen die van de Prins, wanneer die door eenige duizenden buitenlandsche troupen ondersteund zoude worden.” (3) Het onder water zetten van het grensgebied van Holland is het uitgangspunt van de militaire tactiek.

Goejanverwellesluis

De adviseurs van Oranje zijn van mening dat Willem V terug moet keren naar Den Haag om zijn machtsherstel te bespoedigen. Als hij aarzelt, neemt zijn doortastende vrouw, prinses Wilhelmina, eind juni 1787 het initiatief. Zonder toestemming van het provinciale bestuur van Holland onderneemt ze per koets de tocht van Nijmegen naar de voormalige residentie. Ze schrijft later dat ze met haar terugkeer heeft willen bijdragen aan het herstel van rust en orde en het voorkomen van een burgeroorlog.

Waarschijnlijker is dat zij met haar reis naar 's-Gravenhage een opstand van de aanhangers van Oranje - lees de volksmassa's - tegen het patriottenbewind heeft willen provoceren.

Maar enkele leden van de Oranjesociëteit te Haastrecht, die vooraf ingelicht zijn over de reis, praten hun mond voorbij. Zo gebeurt het dat Wilhelmina met haar gevolg bij het riviertje de Vlist tussen Schoonhoven en Haastrecht kan worden aangehouden door een detachement patriotische “vrijcorporisten”. Deze militaire eenheid brengt haar

naar Hekendorp en daar wordt zij enige tijd vastgehouden in een boerderij naast de Goejanverwellesluis.

Diezelfde avond arriveert daar de Commissie van Defensie uit Woerden en die weigert de prinses doorgang te verlenen zonder goedkeuring van de Staten van Holland. Hoewel haar wordt voorgesteld om de nacht op het kasteel van Woerden door te brengen, besluit de prinses om de beslissing in Schoonhoven af te wachten. De volgende dag keert zij naar Nijmegen terug. Daar schrijft ze haar broer, Frederik Willem II, koning van Pruisen, om hem over de - volgens haar - vernederende gebeurtenissen in te lichten.

Willem V terug in Den Haag

De spanning loopt op. In augustus 1787 dringen inwoners van de stad Utrecht er bij het antioranje gezinde stadsbestuur op aan om Willem V vanwege zijn vijandige gedragingen ook in de provincie Utrecht uit zijn functies te ontheffen en al zijn bezittingen in de provincie in beslag te nemen. Hoe anders pakt het uit.

De koning van Pruisen beschouwt de aanhouding van zijn zus als een belediging: hij eist genoegdoening van de Staten van Holland. En op 13 september trekt een leger van 20.000 Pruisische soldaten de Republiek binnen. De voorbereidingen voor de verdediging door de commissie van Defensie - het gaat vooral om inundaties - zijn dan nog niet uitgevoerd.

Twee dagen later bereiken de Pruisische soldaten zonder noemenswaardige tegenstand Vianen. Ook in Utrecht en Woerden komt het niet tot een militaire confrontatie. De patriottische kopstukken hebben de steden namelijk snel en heimelijk verlaten. En op 18 september 1787 herstellen de Staten van Holland dan ook (noodgedwongen) Willem V in zijn functie van kapitein-generaal en commandant van het garnizoen te 's-Gravenhage. Twee dagen later keert hij op hun verzoek terug naar Den Haag. Hersteld in de oude rechten, richt Willem V zich op het nemen van maatregelen tegen de patriotten, al is hij afkerig van al te strenge vergeldingsmaatregelen. In de weken daarna worden honderden patriotten gearresteerd en enkele duizenden ontvluchten het land en wijken uit naar Frankrijk. Velen van hen keren vervolgens in 1795 terug om opnieuw bestuursfuncties te gaan vervullen. Maar dan heeft de prins via de haven van Scheveningen het land al verlaten, met bestemming Engeland.

Dominee Duijtsch in Mijdrecht

Dominee Christiaan Salomon Duijtsch doet op 7 september 1777 zijn intrede in Mijdrecht. Vijf maanden eerder is hij door de kerkenraad beroepen. Op het moment van bevestiging is hij 43 of 44 jaar oud. De kerk telt dan ongeveer 200 lidmaten en dit aantal neemt binnen enkele jaren toe tot 300. Tijdens de intreedienst is de kerk van Mijdrecht overvol, zo concludeert dr. J. Haitsma, want de collectes tijdens de twee kerkdiensten van die dag brengen een bedrag van ruim tachtig gulden op, terwijl de collecte doorgaans per dienst tussen de vier en tien gulden oplevert. (4)

Tien jaar eerder - op 25 juni 1767 - is Duijtsch in de Oude Kerk te Amsterdam gedoopt en neemt dan de naam Christiaan aan. Drie dagen voor zijn doop treedt hij officieel toe tot het christelijke geloof door het doen van belijdenis, d.w.z. het openlijk aanvaarden van de kerkelijke leerregels en geschriften. Centraal staan het geloof in de God en de redding door het geloof in Christus. De nadruk bij de rechtlijnige calvinisten ligt op de oppermacht van God en de absolute zondigheid van de mens. De Bijbel is de norm voor het leven en heeft absoluut gezag. In de Bijbel spreekt De Heere God tot de mensen, het is het woord Gods en door zijn genade is verlossing mogelijk.

Duijtsch studeert na zijn kerstening - met financiële hulp van vrienden - van 1770 tot en met 1776 theologie in Utrecht. In de jaren daarvoor publiceert hij enkele geschriften over de impact van het christelijke geloof op zijn leven.

“Arm schepseltje”

Duijtsch is een uit het toenmalige Hongarije afkomstige Jood, geboren in 1734. Zijn

Dominee Duijtsch

geboorteplaats Timisoara ligt na de opdeling van het keizerrijk Oostenrijk-Hongarije sinds 1920 in het westen van Roemenië. De stad is vooral bekend door protesten en betogingen in december 1989, die hebben geleid tot de Roemeense revolutie en het einde van het bewind van de communistische dictator Nicolae Ceaușescu en diens vrouw Elena.

Na een opleiding van zeven jaar aan de joodse academie te Praag wordt Duijtsch rabbijn. Zijn eerste huwelijk - gesloten in 1754 - met de vijftienjarige Jentil Coën (de achternaam van zijn schoonfamilie wordt ook wel als Cohen genoteerd) eindigt als zijn vrouw plotseling op 20-jarige leeftijd overlijdt. Hij schrijft daarover: “Den 5 April 1760, des morgens, was mijne geliefde huisvrouw nog gezond, frisch en sterk, en des avonds ten 11 ure was zij overleden: mij weduwnaar latende met een klein dochtertje, genaamd Esterel, zijnde zes maanden oud.” (5) Ruim drie maanden na het overlijden van Jentil huwt hij op aandringen van zijn schoonmoeder met het veertienjarige zusje Sarel - ook wel Sara genoemd - van zijn gestorven vrouw. Duijtsch noteert over zijn afwegingen: “(...) wanneer ik met hare tweede dochter in het huwelijk tred, zoo blijf ik in de vorige liefde en vriendschap in de familie; bijzonder gingen mijne gedachten over mijn arm schepseltje van zes maanden; dat dit kind misschien eene goede moeder zoude hebben aan haar (...)” Of het een huwelijk uit liefde was, valt te betwijfelen. In de daarop volgende jaren hoort hij volgens eigen zeggen een stem die hem zegt: “Ga uit de duisternis” en “Gij moet komen tot de gekruisigde Christus”. Zijn gedrag wekt ergernis op bij zijn vrouw, haar familie en de joodse raad. Dat brengt hem onder de zwaarste joodse ban. En dat heeft tot gevolg dat de twee jaar eerder gesloten echtverbintenis als beëindigd wordt beschouwd. Het is dan juni 1762.

Jaren later houdt hem dit nog ernstig bezig tijdens een ziekbed te Amsterdam (6)

“Vanwege mijne zwakheid”

Het is in het najaar van 1766 als het hem tijdens zijn dagelijkse Bijbellesing zwaar te moede wordt. In het bijbelboek Mattheus treft hem een passage over het plegen van overspel. Daarvan zou ook sprake zijn als een man zijn vrouw verlaat en hij of zij vervolgens hertrouwt. Zelf is hij weliswaar niet getrouwd, maar hij weet dat zijn tweede vrouw wel hertrouwd is. Daarom wordt hij gekweld door het besef dat hij de oorzaak is van haar als overspel getypeerde leefwijze. Maar niet lang daarna komt hij tot het inzicht dat hij zijn tweede vrouw niet verlaten heeft uit “vijandschap of uit een of ander ongeoorloofd inzicht, maar (...) zij heeft mij verlaten, zij heeft *mij* gedwongen en genoodzaakt om aan haar een scheidbrief te zenden; en ten tweede, zijn dat niet uw eigen woorden, Heere Jezus! dat niemand Uw discipel kan zijn, tenzij hij bereidwillig is, om zijn dierbaarste vrienden te verlaten en van hen af te zien, van vader en moeder niet alleen, maar ook van vrouw en kind, als zij hem tot hinderpalen zijn (...).”

Duijtsch concludeert dat het de hand van God is, die hem uit de duisternis van het joodse geloof heeft weggehaald en de volgende bijbeltekst typeert hij als een welriekende balsem voor zijn ziel. “En zo wie verlaten hebben; huizen, of broeders, of zusters, of vader, of moeder, of vrouw of kinderen, of akkers, om Mijns Naams wil, die zal honderdvoud ontvangen en het eeuwige leven beërven.” Daarin vindt Duijtsch - naar eigen zeggen - troost, bemoediging en ondersteuning.

Als die avond enkele vrienden op bezoek komen en bemerken “dat ik gaarne zoude willen drinken, en dat het mij zeer moeilijk viel, om mijzelf te helpen, stonde eene vriendin op, en reikte mij een kopje thee aan, en omdat ik mij vanwege mijne zwakheid niet genoegzaam konde opheffen, zoo werd ook nog mijn hoofd van achteren ondersteund door eene andere vriendin, en ziedaar, op dat oogenblik werden de volgende woorden op mijn hart gedrukt: *Deze heb ik voor u tot eene huisvrouw bewaard.*” (6) Kortom, een Goddelijke belofte.

Uiterste bereidwilligheid

Als hij is hersteld, voelt Duijtsch aandrang “om de woonplaats van deze vriendin op te zoeken. (...) Toen ik aan de deur geklopt had, deed juist deze jonge dochter open, waardoor ik zodanig ontroerde, dat ik nauwelijks spreken kon.” De jonge vrouw roept haar ouders met de woorden “Hier is de gewezen Joodsche Rabbijn, die een Christen wil worden.” Haar vader en moeder zijn erg vriendelijk en Duijtsch blijft bij hen eten, maar hij laat van zijn gevoelens niets blijken. Later blijkt dat de vriendin

ook gevoelens voor hem heeft en daarin door God weet te worden geleid, zo schrijft Duijtsch.

De ouders van zijn toekomstige vrouw staan positief tegenover het voorgenomen huwelijk want “zoo ras ik naderhand deze zaak aan haar ouders voorstelde, gaven zij terstond hunne dochter, niet alleen aan mij over, met de uiterste bereidwilligheid, maar met tranen in hunne oogen betuigden zij: “Wij zien, dat het Gods weg is, en daarom, ziedaar zoon! wij geven onze lieve dochter aan u tot eene huisvrouw.” (8)

Het duurt enige tijd voor zijn in het Hebreuws opgestelde scheidingspapieren door een beëdigd Joods “translateur” in het Nederlands zijn vertaald. Duijtsch wil zo eventuele bedenkingen van “Heeren Commissarissen van de huwelijkszaken” weerleggen en om een eind te maken aan lasterpraatjes die de ronde doen. Op 10 mei 1768 is het document gereed en “deze Acte nu getranslateerd bekomen hebbende, gingen wij den 13den Mei naar het Stadhuis, om ons te laten aantekenen, en onze huwelijksgeboden, (zijn) zonder de minste verandering (...) afgekondigd”. (9)

Op 1 juni 1768 - Duijtsch is een jaar daarvoor bekeerd tot het christelijke geloof - trouwt hij voor de derde keer. Zijn nieuwe bruid heet Barbara de Backer, ook wel geschreven als Bakker.

Een toegelakt briefje

En het gaat het nieuwe echtpaar financieel aanvankelijk niet slecht. De verkoop van Duijtsch' publicaties, zelf noemt hij het “werkjes” en “deeltjes” levert “zoveel (op), als wij nodig hadden om te leven, zoodat wij in het geheel niet genoodzaakt werden, om eenig mensch lastig te vallen en ook tot heden kan niemand zeggen, dat hij ons ooit heeft horen klagen. O neen! Hierom moet God ook alleen de eer er van hebben dat hij geholpen heeft, en geen schepsel, hoe ook genaamd,” Even later memoreert Duijtsch ook de tijden dat er geen brood in huis is, maar dat zijn gezin tijdens zijn Utrechtse studietijd door Gods onverdiende barmhartigheid “hulp en redding” krijgt en ze zodoende het hoofd boven water kunnen houden, “(...) hetzij dat Hij ons ene godzalige juffrouw uit Utrecht toezond; (...) of een Oost-indische kapitein om boekjes kwam, of dat een kruier een toegemaakt briefje (...) met vijf gulden bracht; of dat een (...) heer, dien ik nooit gezien noch gekend had, (...) een papiertje met zes dukaten toereikte.” (10) Ook de zeer vrome en rijke Amsterdamse textielhandelaarster Johanna Racer - zelf dochter van een dominee - ondersteunt Duijtsch.. Op dertigjarige leeftijd is zij al weduwe en een jaar na het overlijden van haar man sterft haar zoontje in 1765 op vijfjarige leeftijd. (11)

Bij zijn vrouw Barbara krijgt Duijtsch vier kinderen: hun drie jonge zonen komen mee naar Mijdrecht en in september 1778 wordt hun in Mijdrecht geboren

dochtertje Anna Lucetia gedoopt, die dan een week oud is. Twee van hun zoons zijn - net als hun vader - predikant geworden. (12)

De gedenkzuil

Duijtsch leeft in de turbulente tijd rond de Franse Revolutie, waarin de leuzen van “Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap” en “Oorlog aan de paleizen, vrede aan de hutten” op vele plekken doorklinken. De predikant Duijtsch staat echter bekend als een felle Oranjeklant. Hij schroomt niet om daarvan, mede op verzoek van de kerkenraad, vanaf de kansel kennis te geven. Twee Oranjepreken van hem zijn bewaard gebleven. Eén heeft als opschrift: “Gedenkzuil, opgerecht te Mijdrecht den 8 maart 1788. Ter gelegenheid der heugelijke 40ste verjaring van Zijne Doorluchtige Hoogheid Willem den V. Prince van Orange en Nassauw, Erfstadhouder enz. enz. enz.”

De andere Oranjepreek houdt Duijtsch vijf maanden later - op 7 augustus 1788 - ter gelegenheid van de 37ste verjaardag van prinses Wilhelmina, de echtgenote van Willem V.

Huppelende harten

In een taal, die nu als hoogdravend, opgeblazen en kruiperig slijmerig kan worden beschouwd, prijst dominee Duijtsch de jarige Willem V. Het is dan een half jaar nadat de prins in al zijn functies is hersteld. Het doel waarom men bijeengekomen is, zo stelt Duijtsch, is om de verjaardag van de prins te vieren, “onze Teergeliefde Vorst”. Het is dan zaterdag 8 maart 1788. De dominee noemt het een “blijde dag voor ons en het gehele Nederlandse volk!” (13) “Gelukkig, ja driemaal gelukkig volk van Nederland! Dit te mogen zien, te mogen horen, te mogen beleven. De blijdschap dan, die wij deze dag hierover betonen en nog verder in de avond zullen betonen door illuminaties en andere betogingen van vreugde is allerbetamelijkst. Temeer daar de Machtige Jacob (bedoeld wordt God) door zijn grote voorzienigheid onze geliefde Vorst in volle luister hersteld heeft. Moet niet het hart van elke oprechte Nederlander huppelen van blijdschap? Wiens tong moet niet met de mijne losraken en uitgalmen VIVAT ORANJE?!”

Vuile woorden

Als dominee kan Duijtsch het niet laten om ook vermanende woorden te spreken. Zo laat hij zijn toehoorders weten: “Onze blijdschap moet binnen de perken blijven (...). Verder moet onze blijdschap gematigd zijn en niet bevlekt worden door dronkenschap, losbandigheid, baldadigheid, vuile woorden en onreine zonden. Ook moet onze blijdschap oprecht zijn met een onverdeeld hart en geen geveinsde, noch een blijdschap onder voorbehoud zijn. (...) Gepaard met vurige gebeden

G E D E N K Z U Y L

OPGERECHT TE MYDRECHT

den 8 Maart 1788.

TER GELEGENHEID DER HEUGELYKE 40ste VERJAARING

VAN ZYNE DOORLUCHTIGE HOOGHEID

W I L L E M D E V Y F D E ,

PRINCE VAN ORANGE EN NASSAUW ENZ ENZ ENZ.

en smekingen, dat zijn jaren verlengd mogen worden. En dat wij en het volk van Nederland onder de aangename schaduw van deze vruchtbare Oranjeboom ons nog lang mogen verlustigen.”

Pruisisch juweel

Duijtsch staat ook uitgebreid stil bij de beproevingen die Willem V heeft moeten ondergaan. “Welk een hagelbui van pijlen. (...) Wie kan ze tellen?” Zo stelt de dominee dat de erfstadhouder jarenlang bitterheden zijn aangedaan door schimpende en lasteren woorden, “niet alleen met de mond (...), maar zelfs door geschriften vol schimp en laster openlijk voor de hele wereld bespot en belasterd” “Maar hierbij bleef het niet!”, laat Duijtsch weten. “Wie kan al de vergiftige pijlen tellen, die jaren achtereen van alle kanten, uit verscheidene provinciën, tegen deze Doorluchtige Vorst afgeschoten zijn?” Duijtsch somt diverse situaties op: in maart 1785 is de prins uit zijn publieke en militaire ambten ontheven; een half jaar later is hem het commando over het garnizoen in Den Haag ontnomen; weer een jaar later volgt een nieuwe militaire schorsing.

En Duijtsch kan het niet nalaten om ook de aanhouding van prinses Wilhelmina te memoreren. Dat is gebeurd op 28 juni 1787, “toen dat Pruisisch juweel, Hare Koninklijke Hoogheid Mevrouw de Prinsesse van Oranje naar Den Haag reisde”. Duijtsch gaat verder en noemt de aanval op “het prachtig lusthof Soestdijk (...) om het te plunderen en in een puinhoop te veranderen.” En natuurlijk krijgen ook burgers en gemeentebestuur van de stad Utrecht een veeg uit de pan van Duijtsch, omdat zij de prins hebben beschuldigd van vijandelijke gedragingen en daarom zijn bezit hebben willen onteigenen.

“Vergeeten en vergeven”

Volgens Duijtsch zijn haat en nijd de reden geweest om tegen Willem V te ageren, omdat die nooit zelf aanleiding zou hebben gegeven. Het is “wegens zijn luister, gezag en de algemene toejuiching die hij

ontving en vooral wegens zijn godsvrucht, die uitschitterde in het aanhangen en voorstaan van de zuivere gereformeerde godsdienst.“ En dan komt Duijtsch tot een bijzondere conclusie. Juist door al die bitterheden hebben zijn tegenstanders er voor gezorgd - door toedoen van God – dat Willem V weer in al zijn waardigheden bevestigd is. “Een wonderbare omwenteling, zulk een luisterrijk herstel (...).” Duijtsch ziet de prins dan ook als een herder en een rotssteen; “een steen van toevlucht voor het volk van Nederland, voor land en kerk.”

Voor Duijtsch is dit een reden en verplichting om “de Machtige Jacob met hart en mond voor deze liefdegunst te danken en te verheerlijken.” Daarbij spreekt Duijtsch aan het eind van zijn preek - waarbij het vertrekpunt is de zegening van vader Jacob aan zijn zonen, waaronder van de veelgeplaagde en vernederde Jozef - uit dat degenen die de prins beledigd hebben berouw tonen en schuld belijden en dat Willem V en zijn aanhanger mogen vergeten en vergeven. “En verder met elkaar als broeders in liefde, vrede en eensgezindheid mogen leven. Dan zal het ons lieve vaderland wel gaan. Amen”. (14)

Eendimensionaal

Het ontgaat Duijtsch dat er wel degelijk redenen zijn om de prins te bekritisieren.

De goede bedoelingen en het geheugen van Willem V worden door historici weliswaar geprezen: snel van begrip, erudiet en filosofisch ingesteld. Maar nog meer worden zijn zwakke kanten belicht: eeuwig weifelend en wantrouwend, chaotisch, slordig met papieren. Hij zou geen idee hebben wat hij met zijn macht aan moet. Zijn bereidheid tot het invoeren van dringende politieke en maatschappelijke veranderingen is uiterst gering en steriel. “Voor ’t land geen oliekoek waard zijn”, aldus de tekst van een smaadschrift, dat in 1782 op Amsterdamse muren is geplakt. Wanneer onder druk van politieke gebeurtenissen beslissingen van hem worden gevraagd, raakt hij moedeloos van onkunde en verzucht: *"Je ne suis qu'un zéro, je n'ay rien à dire."*

Ook wordt hem nagedragen een stevige drinker te zijn, die ’s ochtends om negen uur al champagne nuttigt. (15)

Willem V laat de bestuurlijke en economische structuren voortbestaan en draagt niet bij aan het tot stand brengen van sociale rechtvaardigheid. Er is sprake van een corruptie en wantoestanden. Een door velen gewenste grondige verbetering blijft uit. De kansel is voor Duijtsch de plek om zijn Oranjegezindheid duidelijk te etaleren. Duijtsch houdt de preek op uitdrukkelijk verzoek van de kerkenraad. Binnen een week heeft Duijtsch de

preek klaar, want de vraag dateert van zondag 2 maart.

Later verschijnt de preek in druk. Duijtsch geeft daarbij ten geleide aan dat er hij het als een gelegenheid beschouwt om de liefde van zijn hart aan de vorst te kunnen openbaren.

Naar eigen zeggen is er een grote schare belangstellenden uit de wijde omgeving aanwezig, die in “buitengewone stille en eerbiedige aandacht” luistert. In emotionele zin raakt de preek de toehoorders, want er zou sprake zijn geweest van “gestorte tranen, die als tekenen van Uw oprechte liefde tot onze Doorluchtige Vorst deze gedenkzuil bij het oprichten gedurig besproeiden.”

Bataafse omwenteling

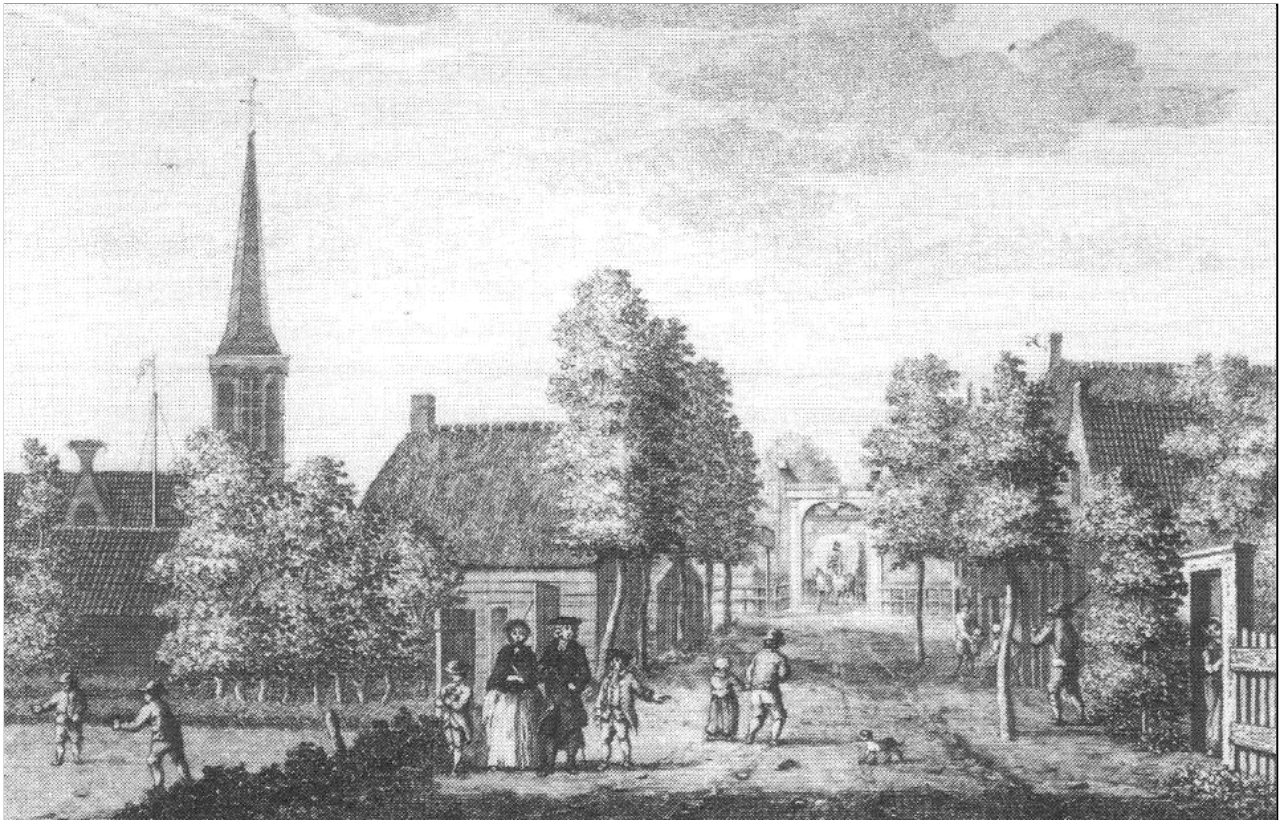
Een jaar later beleeft Frankrijk de Franse Revolutie. De bestorming van de Bastille wordt nog elk jaar op 14 juli herdacht en als nationale feestdag gevierd. Als gevolg van de politieke en sociale veranderingen in Frankrijk komt de burgerij aan de macht. Met Franse steun vindt in Nederland in 1795 een fluwelen revolutie plaats. De ineerstorting van het bestaande staatsbestel onder het gezag van de erfstadhouder is een feit. De patriotten stichten de Bataafse Republiek. De gereformeerde kerk verliest haar voorrechten en de standenmaatschappij wordt opgeheven. Prins Willem V maakt dit allemaal niet mee: hij is op 18 januari 1795 met zijn gezin gevlucht naar Engeland: één dag voordat Utrecht wordt ingenomen door Franse troepen onder leiding van generaal Jean Charles Pichegru. Amsterdam volgt een dag later. Er is overigens nauwelijks sprake van echt oorlogsgeweld en plunderingen blijven uit. Dat het een roerige tijd is, staat niet ter discussie. Vooral uitgesproken Oranje-aanhangers beleven spannende en onzekere tijden. Ze vrezen voor een bijtjesdag.

Duijtsch duikt onder

Het is niet verwonderlijk dat dominee Duijtsch zich tijdens de Bataafse omwenteling in januari 1795 onveilig voelt en besluit onder te duiken.

In de nacht van zaterdag 17 januari op zondag 18 januari 1795 vlucht de dominee. Die zondag komt het gemeentebestuur van Mijdrecht in spoedzitting bijeen: de kerkdiensten gaan niet door, dus zijn er geen collectes en dat is in het nadeel van de plaatselijke armen. Met de kerkenraad wordt afgesproken dat het nadeel van de diaconie “gerepareerd” wordt door wekelijks met een gesloten bus bij alle gereformeerde huisgezinnen langs te gaan voor een liefdegift. Op zondag 25 januari kan de gereformeerde kerkdienst weer doorgang vinden: de predikant van Thamen neemt waar.

Maar het nieuwe gemeentebestuur laat het er niet bij zitten. De kerkenraad krijgt te horen dat er

Dorpsgezicht Mijdrecht

maatregelen tegen Duijtsch worden verwacht. In feite komt het er op neer dat er tegen de dominee actie moeten worden genomen wegens “trouweloze verlating”. De sanctie ligt voor de hand: “opschorting of afstelling van de dienst.”

Het is aannemelijk dat het patriottische hoofd van het dorpsbestuur, Jan Pieter Westerwijk Forsborgh (16) - afkomstig uit Amsterdam en sinds 1794 woonachtig in Mijdrecht en commissaris van de burgersociëteit “Getrouw en Vrij” - een helder politiek signaal heeft willen afgeven. (17) Alleen hij en secretaris Hermanus Hensuma zijn aanwezig in de vergadering waar dit besproken is. Hensuma is ook voor de politieke omwenteling al secretaris van het dorpsbestuur. Hij heeft destijds - voor 1795 - zijn functie gekocht en zal die aankoop ongetwijfeld als een investering hebben gezien.

Woeste menigte

De kerkenraad komt op 25 januari bijeen en keurt dan de afwezigheid van de dominee af, maar besluit eerst af te wachten welke verklaring Duijtsch zal geven voor zijn “retraite”.

De zaterdag daarop is er een vergadering in de kerk, waar de bevolking van Mijdrecht door schout Westerwijk Forsborgh wordt toegesproken. Hij gaat in op de bestuurlijke omwenteling en geeft dat er een comité revolutionair gevormd moet worden, dat de leden van de nieuwe gemeenteraad moet benoemen. Het is niet verwonderlijk dat hij zelf voorzitter van

de municipaliteit wordt, die op dinsdag 3 februari 1795 in functie treedt.

Uit onderzoek van dr. Haitsma blijkt dat dominee Duijtsch zich weer op zaterdag 7 februari laat zien. De teruggekeerde dominee - waar hij is geweest, blijft onbekend - moet zich verantwoorden voor de kerkenraad en het gemeentebestuur. Duijtsch geeft aan bang te zijn geweest voor het onheil dat hij vreesde als terugtrekkende legereenheden uit omliggende plaatsen hun woede zouden richten op de dorpen. Hij had schrik voor stropende troepen en voelde zich onveilig. Ook verwijst hij naar zijn slechte gezondheid. Maar hij geeft ook aan dat hij enkele leden van de kerkenraad vooraf van zijn plannen op de hoogte heeft gebracht.

Als reactie laat het gemeentebestuur weten dat verondersteld kon worden dat Mijdrecht juist de beste uitzichten had met betrekking tot de veiligheid van personen en bezittingen. De gemeenteraad houdt het er op dat Duijtsch Mijdrecht waarschijnlijk verlaten heeft, omdat hij “de Fransen, onze verlossers, had uitgemaakt voor een woeste menigte, die niets anders bedoelde dan ons van godsdienst en vrijheid, leven en bezittingen te beroven.” (18)

De kerkenraad komt tot de conclusie dat het beter was geweest als Duijtsch niet was vertrokken, maar ziet geen aanleiding om maatregelen te nemen. Wel moet hij opdraaien voor gemaakte kosten tijdens zijn afwezigheid: tachtig gulden en negen stuivers. Men vergeeft de dominee, wil alles met de mantel der

liefde bedekken en ter bewaring van de eendracht en broederschap verder zwijgen over wat is voorgevallen.

Het gemeentebestuur blijft echter bij de eis dat dominee Duijtsch zijn ambt niet mag hervatten. Hij zal zich nader moeten verklaren voor zijn "vlucht" en men vindt de gegeven uitleg niet acceptabel. Binnen de kerkgemeenschap komt het tot een controverse: 47 lidmaten eisen dat Duijtsch geschorst wordt, 138 gelovigen zijn in het voordeel van Duijtsch.

Voor de kerkenraad is de uitslag reden genoeg om Duijtsch toestemming te geven om zijn werkzaamheden als predikant te hervatten. Ogenschijnlijk lijkt de rust te zijn weergekeerd, maar achter de schermen is er allesbehalve een einde aan de confrontatie gekomen.

De municipaliteit legt zich namelijk niet neer bij het besluit van de kerkenraad en laat maatregelen nemen om te voorkomen dat het traktement - 125 gulden per kwartaal - wordt uitbetaald. Hierdoor zit het gezin van de zieke predikant vanaf mei 1795 een tijd zonder inkomsten. De krachten van Duijtsch zijn gebroken.

Op 30 september wordt de dominee alsnog door de gemeenteraad uit zijn ambt gezet, omdat aanhangers van het huis van Oranje geen ambt of bediening mogen bekleden. Zijn gezondheid gaat snel achteruit - vanaf juni is hij niet meer in staat te preken - en op 7 november overlijdt hij aan verval van krachten, een vrouw met vier kinderen in behoeftige omstandigheden achterlatend.

Rehabilitatie

Op 7 november 1795, om vijf uur 's middags, overlijdt Christiaan Salomon Duijtsch op 61-jarige leeftijd. Hij is op 13 november 1795 ter aarde besteld op het kerkhof naast de kerk. Zijn volledige rehabilitatie heeft hij niet meer mogen meemaken. De haat tegen oranjeklanten, zoals Duijtsch, is in die

N.H. kerk te Mijdrecht

tijd groot. De afkeer van Duijtsch blijkt uit een gepubliceerd grafschrift, dat zeer waarschijnlijk de pennenvrucht is van een fanatieke patriot:

“Dees steen bedekt 't rif van 't hoofd der muiterij,
Een pest, een oproevink, de wenk der
dwa(n)gzuchtslaven,
Een Jood, in schijn een Christen, vol huichlery.
Verrader van het land, de vloek van alle braven.

De ORANJE ijveraar, een lasteraar in t preeken
De streektrompet van 't volk, ORANJES troetelkind,
Die 't eminente hoofd bij God heeft vergeleken,
Vraagt gij nu wandelaar, wie dat hier onder legt,
't Is DUITSCH, die 't holland graauw tot oproer deed
aansporen,
Die al wat heilig was het vaarwel heeft gezegd,
Wiens ziel voor jaaren lang reeds is en blijft verloren.”
(19)

De weduwe Duijtsch krijgt aan het begin van 1796 bericht dat ze in aanmerking komt voor een doorbetaling van het traktement van haar overleden man en ook het niet uitbetaalde salaris over de periode mei tot november 1795 kan ze alsnog tegemoet zien. De gemeenteraad adviseert hierover namelijk positief aan de hogere overheid. Het plaatselijke bestuur stelt dat het “geheel afkerig (is) om op de ongelukkige Weduwe en kinderen, de onaangename gevolgen te doen koomen van het averecht gedrag van wijlen derzelve Man en Vader.” (20)

Barbara Duijtsch overlijdt op 8 juli 1796.

In Salomon Duijtsch heeft Mijdrecht een opmerkelijke predikant, die in zijn boek “Jehova Verheerlijkt” zijn overgang van het Jodendom naar de gereformeerde kerk uitvoerig weergeeft. Voor dat boek is bij theologen altijd veel interesse geweest, omdat het uniek is dat een rabbijn later predikant wordt van de gereformeerde kerk.

Bronvermelding

1. E.H. Kossman, De lage landen 1780-1980 (deel I 1780-1914), z.p. 2001, 6^e druk, blz. 43.
2. D. Verkuil e.a., Van kind tot burger. Volksopvoeding via het onderwijs in Nederland (1780-1920). Groningen 2005, blz. 13.
3. A. Medens-van Borselen, [De aanhouding van Wilhelmina van Pruisen door de Commissie van Defensie te Woerden 1787.](#) *"Ik zal dit in uwe ogen doen druipen"* Een nieuw licht op de aanhouding bij Goejanverwellesluis in 1787. Tijdschrift Holland, 1987
4. J. Haitsma, Hervormd Mijdrecht in de loop van vier eeuwen van 1568-1973. Mijdrecht 1982, blz. 91 e.v..
5. C.S. Duijtsch, De wonderlijke leiding Gods met eenen blinden leidsman der blinden op wegen en paden die hij niet kende, behelzende Zijn roeping uit het jodendom, trekking en overbrenging in Christus in eene zesjarige omzwerving (Oorspronkelijk uit 1768, het vervolg daarvan wordt afgesloten op 21 december

- 1770 en verschijnt in 1771), Nieuwe onveranderde uitgave. Leiden 1869, blz. 22-23.
6. Duijtsch, blz. 215.
 7. Duijtsch, blz. 220.
 8. Duijtsch, blz. 268.
 9. Duijtsch, blz 291-293.
 10. Duijtsch, blz. 294.
 11. W. Schenkeveld.
<http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/racer>. Mede door haar (Racer) financiële bijdragen komt het tot een uitgave van een boek over zijn levensgeschiedenis
 12. Haitsma, Hervormd Mijdrecht, blz. 92 en 100.
 13. J. Haitsma. Christiaan Salomon Duijtsch. Zijn laatste levensjaren. Kampen 1988, blz. 18-19.
 14. idem: de tekst van de preek wordt beschreven op de blz. 19 tot en met 38.
 15. J. en A. Romein. De lage landen bij de zee. Een geschiedenis van het Nederlandse volk. Den Haag 1973 (5^e geheel herziene druk), blz. 282 e.v.; L. Aletrino. Drie koningen van Nederland. Amsterdam 1959, blz. 18 e.v.
website:<http://www.cultuurwijzer.nl/www.cultuurwijs.nl/nwc.rijksmuseumamsterdam/cultuurwijs.nl/i000213.html>
 16. Deze J.P. Westerwijk Forsborgh wordt anno 1797 in de Bijlage tot den Nieuwen Post van den Neder-Rhyn, N°. 8, blz. 37, 39, en 51 vermeld als penningmeester van de Droogmakerij te Mijdrecht. In oktober 1805 wordt hij aangesteld als boekhouder en kassier bij Bureau der Bataafsche Staats-Courant (Staats-Besluit van Maandag 7 October 1805, N°. 12).
Bron: D W.P. Sautijn Kluit. De Staats-courant vóór 1814. In: Mededeelingen gedaan in de Vergaderingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1880-1881.

Opvang in De Ronde Venen tijdens de Duitse bezettingsjaren

door Antoon Verhaar

Tijdens de Duitse bezettingsjaren werden in De Ronde Venen niet alleen mensen maar ook koeien opgevangen.

In het najaar van 1944 bood De Ronde Venen onderdak aan evacués uit Milsbeek onder Nijmegen (De Proostkoerier, december 1994, nummer 3 en 4, Marian Sterenberg). Eén van de zusters van het vroegere klooster van St. Gerardus Majella in Mijdrecht-Wilnis, heeft een aantal gebeurtenissen beschreven die tijdens de oorlogsjaren in en rondom het klooster hebben plaatsgevonden. Haar notities betroffen onder andere de binnenkomst in de eerste helft van november van het laatste oorlogsjaar van vele evacués, jong en oud, van wie een aantal ook medische hulp kreeg van de wijkzuster uit het klooster. Een groep van evacués uit Noord Limburg, die al oorlogsgeweld had ondervonden, vluchtte en kwam na een moeizame tocht tenslotte ook in De Ronde Venen aan. Eerder genoemde zuster maakte in haar dagboek melding van de binnenkomst van zo'n 685 personen, voor wie bij de dorpsbewoners en de boeren in de polders onderdak moest worden gezocht. Haar aantekeningen zijn met medeweten van het moederhuis van deze Zusters van Schijndel door Fred de Wit geplaatst in De Proostkoerier, nummer 1, maart 1995.

Al enkele jaren eerder, en wel in de meidagen van 1940, werd hulp gevraagd aan de boeren uit deze omgeving voor het opvangen van een groot aantal koeien, - evacuatievee -, van buiten de gemeente. Tijdens de Duitse inval in die meidagen moest plaats worden gezocht voor hoornvee uit Abcoude. De weilanden in die buurt werden geïndeerd, omdat het gebied een onderdeel vormde van de Stelling van Amsterdam. Vanuit Abcoude werden de koeien van de boeren over de weg naar Mijdrecht gedreven. Zo ook de stamboekkoeien van de gebroeders Snoek. (Info W. Winkel). Onderweg werden ze nog wat

gevoederd en ook nog gemolken. Tijdens die trip werden er ook een paar kalfjes geboren. Na een verblijf op de gastboerderij van zo'n zes weken na de capitulatie, was het weiland in Abcoude weer beschikbaar. Er werd een plan gemaakt om het vee weer naar huis te brengen. Hiervoor werden de koeien bij elkaar gebracht op een dijkvak van de Polder Derde bedijking, gelegen tussen de Hoofdweg en de Kerkvaart. Het dijkvak werd gevormd door wat nu de Prins Bernhardlaan is, met de huizen met hun aangrenzende terreinen en behoorde bij de daar tegenover liggende boerderij BUITEN VERWACHTING van Gijs van Selm.

Ringdijk-Kerkvaart-Bernhardlaan

Het fort in de Amstelhoek

door Fred de Wit

De Mijdrechtenaren spreken over het fort in de Amstelhoek maar in officiële stukken wordt over het fort bij Uithoorn gesproken.

Van het complex gaat iets geheimzinnigs uit. Misschien komt het wel omdat het er zo rustig uit ziet en er bijna geen teken van menselijk leven te bespeuren valt. Alleen op de monumentendag is het er druk door de vele bezoekers. Die willen dat geheimzinnige bouwwerk, waar ze zo vaak langs rijden of fietsen, ook eens van binnen bekijken. Het fort ligt er niet voor niets. Al in vroegere tijden had men opgemerkt dat de plek, waarop het is gebouwd, voor de verdediging van Amsterdam van groot belang zou zijn.

Eerst de Fransen

Wanneer de eerste verdedigingswerken hier zijn aangelegd is niet bekend. Het is mogelijk, dat men omstreeks het jaar 1500 begonnen is, met het aanbrengen van een verdedigingslinie, toen de welvaart van Amsterdam begon te groeien, en de handelsstad de afgunst van vele andere steden op de hals haalde. De eerste verdedigingswerken werden namelijk in 1506 en 1507 aangelegd.

In 1672 viel de Franse koning Lodewijk XIV ons land binnen en leek het er op dat het met de Republiek gedaan was. De stad Utrecht was in Franse handen gevallen en in Mijdrecht en Wilnis waren de Fransen eveneens heer en meester. Deze dorpen waren in het Sticht gelegen en hadden zich aan de Fransen overgegeven door het inhuren van sauvegardes. Deze soldaten kregen een afkoopsom en werden door de inwoners betaald. Daardoor was er slechts een klein aantal Franse troepen in Mijdrecht en Wilnis gelegerd. Die gaven dan de zekerheid dat andere Franse troepen niet tot moorden en plundering over gingen.

Waverveen behoorde echter niet tot het Sticht maar tot Holland en kreeg daarom geen toestemming om de sauvegardes in te huren. Het mocht niet ingaan op de eis van de Fransen om binnen vier dagen een grote hoeveelheid hooi voor de paarden in Utrecht af te leveren. Waverveen werd daarop geplunderd en platgebrand. De angst zat er zat er dus goed in. Zowel bij de bewoners van De Ronde Venen als de Amsterdammers. Maar gelukkig werden de Fransen door de inundaties en het vernielen van de brug naar Uithoorn door de Staatse troepen van stadhouder Willem III aan de Amstel tegengehouden. Waarschijnlijk hebben ze elkaar wel met kanonvuur bestookt maar zeker is het niet.

In de Mennonietenbuurt naast huisnummer 11 ligt sinds enige tijd een stukje grond braak op de plek

waar een huis heeft gestaan. Misschien zijn daar nog archeologische bewijzen op te graven van de gevechten die daar mogelijk hebben plaats gevonden. Uiteindelijk moesten de Fransen zich terugtrekken.

Toen de Pruisen

Toen ruim honderd jaar later de Pruisen in 1787 waren doorgedrongen tot de Hollandse waterlinie, werden er in deze omgeving weer grote gebieden onder water gezet. Aan de Mijdrechtse Zuwe waren Staatse troepen gelegerd van het regiment van Pallardy, die afkomstig waren uit Uithoorn en Thamen. Zij hadden de beschikking over slechts twee stukken veldgeschut en moeten het die zomer erg moeilijk hebben gehad. Hun commandant vroeg namelijk de Mijdrechtse Schout en Schepenen om een wachthuisje en droge kleren vanwege de vele regen die in die tijd gevallen was. Kennelijk was daar nog geen onderkomen of verdedigingslinie voor de troepen aanwezig en werden officieren en soldaten bij de Mijdrechtse burgers ingekwartierd. Of de commandant Groen toen nog op de Zuwe gevechten heeft geleverd met de Pruisen, die achter de waterlinie waren doorgedrongen, vermeldt de geschiedenis helaas niet. Amsterdam was toen nog het laatste bolwerk van de Patriotten.

Daarna de Duitsers

Toen op het eind van de 19^e eeuw door de opkomst van het Tweede Duitse keizerrijk de oorlogsdreiging toe nam, maakte men zich zorgen over de verdediging van ons land. Men begon met het aanleggen van een groot aantal forten rondom

Lage ligging

Amsterdam, die de hoofdstad tegen een vijandelijke aanval zouden moeten verdedigen: de stelling van Amsterdam. De bodemgesteldheid rondom Amsterdam bood de verdediger, na het vervangen van de zachte veenlaag door een zandlaag, vele voordelen, aangezien een eventuele aanvaller hier slechts met veel moeite zwaar geschut in stelling zou kunnen brengen.

Het fort te Uithoorn

Het fort in de Amstelhoek, waarvan de bouw werd begonnen in 1885, is gebouwd op een zandlaag van aangevoerd duinzand. Er zijn hoogteverschillen van circa 6 meter. Door dit duinzand is op deze plek een grote verscheidenheid ontstaan in ontwikkelingen van de vegetatie. Vandaar dat men hier bloemen en plantjes vindt die alleen in het duinlandschap voorkomen. Om de trefkans te verkleinen werden er brede ondiepe forten aangelegd, die zich tot een geringe hoogte boven het terrein verhieven. Een versperring, een brede gracht en inundaties verhoogden de defensieve kracht. De invoering van brisantgranaten bracht met zich mee dat het ontwerp van vele forten werd gewijzigd en dat er meer aandacht werd besteed aan betondekking en pantserkoepels.

De voltooiing van de gordel kwam nog voor 1914 tot stand. Vierendertig forten, in de lijn Muiden Uithoorn Hoofddorp Haarlem Krommenie Purmerend Edam, over een afstand van 85 kilometer. Het fort IJmuiden en het fort Pampus verdedigden de toegang tot de stelling vanuit zee.

In 1894 was het aardwerk aan het fort bij Uithoorn voltooid, maar er zou nog lang aan verbeteringen

worden gewerkt. Hoewel het fort vrij jong is, heeft het toch cultuurhistorische waarde, zowel door zijn uiterlijk als op grond van de relatie met de forten in een wijdere omgeving waarvan het deel uitmaakt. Vandaar dat de stelling van Amsterdam in 1996 op de wereld erfgoedlijst van de Unesco werd geplaatst. Dit betekent een erkenning als internationaal monument.

In de eerste wereldoorlog waren in het fort 321 militairen gelegerd, maar in de oorlogsjaren 1940-1945 hebben de Duitsers het praktisch niet gebruikt. De tactiek van oorlog voeren maakte het hebben van forten totaal overbodig. Vandaar dat het nu geen enkele militaire waarde meer heeft en bij koninklijk besluit van 19 februari 1959 als vestingwerk werd opgeheven. Ooit was het fort belangrijk voor de verdediging van het westen van ons land. De militairen hadden als taak het afsluiten en verdedigen van de thans opgeheven spoorlijn Uithoorn-Alphen aan de Rijn, de Mijdrechtse Zuwe en de ten westen van het fort gelegen toenmalige inundatiesluis. Door deze nu verdwenen sluis konden de polders onder water worden gezet. Thans is het fort in bezit van Staatsbosbeheer en wordt het gebruikt als trainings – en bezinningscentrum voor het bedrijfsleven. Het fort bevindt zich nog in een vrij goede staat. Het is een historisch monument dat u een inzicht geeft van de toenmalige verdediging van Amsterdam.

Geraadpleegde bronnen:
Utrechts Archief
Streekarchief Vecht en Venen
Rijksarchief Haarlem
Stichting Stelling van Amsterdam

Een raadsvergadering over de petroleumprijs

door Fred de Wit

Als tegenwoordig op de agenda van de raadsvergadering van onze gemeente zou staan dat er een besluit moet worden genomen over een toeslag op de prijs van petroleum, zouden de raadsleden hier vreemd van opkijken, omdat het niet tot hun bevoegdheid behoort om hierover te beslissen. Maar op 18 december 1917 was het anders.

De raad van de gemeente Mijdrecht komt die middag om twee uur bijeen om een aantal zaken af te handelen, die in de vergadering van 15 december niet waren afgedaan. Eén van die agendapunten is de behandeling van een aantal ingekomen verzoeken betreffende het verlenen van een toeslag op de petroleumprijs. Dit verzoek was aan de raad gericht door de besturen van de arbeidersorganisaties, waarbij een toeslag op de petroleumprijs verzocht werd van f. 0.19 cent per liter. Het verzoek was ondertekend door de voorzitters en secretarissen van de in Mijdrecht bestaande afdelingen van de R.K. Land-en Tuinarbeidersbond, de Christelijke Land-en Zuivelarbeidersbond, de Rooms Katholieke

Bouwvakarbeidersbond en de Christelijke Fabrieksarbeidersbond.

Burgemeester Fernhout leest vervolgens een aan de levensmiddelencommissie gerichte brief voor van de R.K. Werkliedenvereniging St. Jozef te Uithoorn en een aan de gemeenteraad geschreven brief van H. Gille en C.G. Rams te Mijdrecht, die namens en met instemming van 150 gezinshoofden, eveneens verzoeken om de petroleumprijs te verlagen. In onze tijd komt zo'n verzoek wel heel vreemd over. Daarom is het nodig dat we even terug gaan in de tijd en wel naar de Eerste Wereldoorlog.

Woekerwinsten

In deze oorlog, die in augustus 1914 begon, waren wij neutraal maar direct al begonnen de gevolgen van de oorlog ook hier merkbaar te worden. Onmiddellijk werd een levensmiddelenwet van kracht, die het hamsteren en prijs opdrijven van levensmiddelen verbood. Er werden voor diverse levensbehoeften maximumprijzen vastgesteld en de burgemeester kreeg de bevoegdheid om bij overtredingen beslag te laten leggen op de goederen en die voor de vastgestelde prijzen beschikbaar te stellen. Aanvankelijk werkte deze wet goed, maar het gevolg was dat de levensmiddelen, waarvoor de maximumprijzen golden, bij toverslag uit de winkelschappen verdwenen.

Door de Engelse blokkade op zee konden Duitse schepen geen olie en levensmiddelen meer uit andere landen aanvoeren. Handelaren zagen hierin hun kans en grote hoeveelheden levensmiddelen gingen tegen hoge prijzen over de grens naar Duitsland. Zuivelproducten, eieren, vee en andere levensbehoeften gingen in zulke grote hoeveelheden over de grens dat hongertoestanden en schaarste hiervan het gevolg waren. Omdat de regering veel te laat ingreep, gebeurde het zelfs dat van de totale voorraad van 200 miljoen kilo rijst, die op dat moment in ons land in voorraad was, 50 miljoen kilo naar Duitsland ging.

Er werden flinke oorlogswinsten gemaakt en doordat ook niet afgewerkte goederen werden geëxporteerd steeg de werkeloosheid. De geallieerden zagen deze handel van ons land met lede ogen aan en besloten tegenmaatregelen te ondernemen. Engeland stond de invoer slechts mondjesmaat toe en dan nog onder de garantie dat de geïmporteerde goederen, waaronder petroleum, niet naar Duitsland zouden worden uitgevoerd.

Eigenlijk was deze Engelse maatregel schijnheilig, want tijdens het aardappeloproer in juni 1917 in Amsterdam stonden er 24 treinen met aardappelen aan de Handelskade klaar waarvan de aardappelen naar Engeland zouden worden verscheept en dat terwijl in de stad zelf voor de inwoners geen aardappel te krijgen was.

Omdat maar weinig Nederlands schepen uitvoeren en de landen waar de olie werd gevonden, hun prijzen verhoogden, steeg de olieprijs tot een ongekende hoogte, die voor het gemiddelde gezin onbetaalbaar was. Petroleum behoorde tot de eerste levensbehoeften omdat elektrische verlichting in Mijdrecht nagenoeg onbekend was. Vandaar het verzoek aan de raadsleden om te besluiten petroleum beschikbaar te stellen tegen de prijs van f. 0. 25 cent per liter. Het verschil in prijs zou dan moeten komen voor rekening van de gemeentekas. Het Nederlands volk begon te mopperen en men nam dit niet langer.

De ontevredenheid ontketende zich eveneens in Mijdrecht en daarom ook dit verzoek.

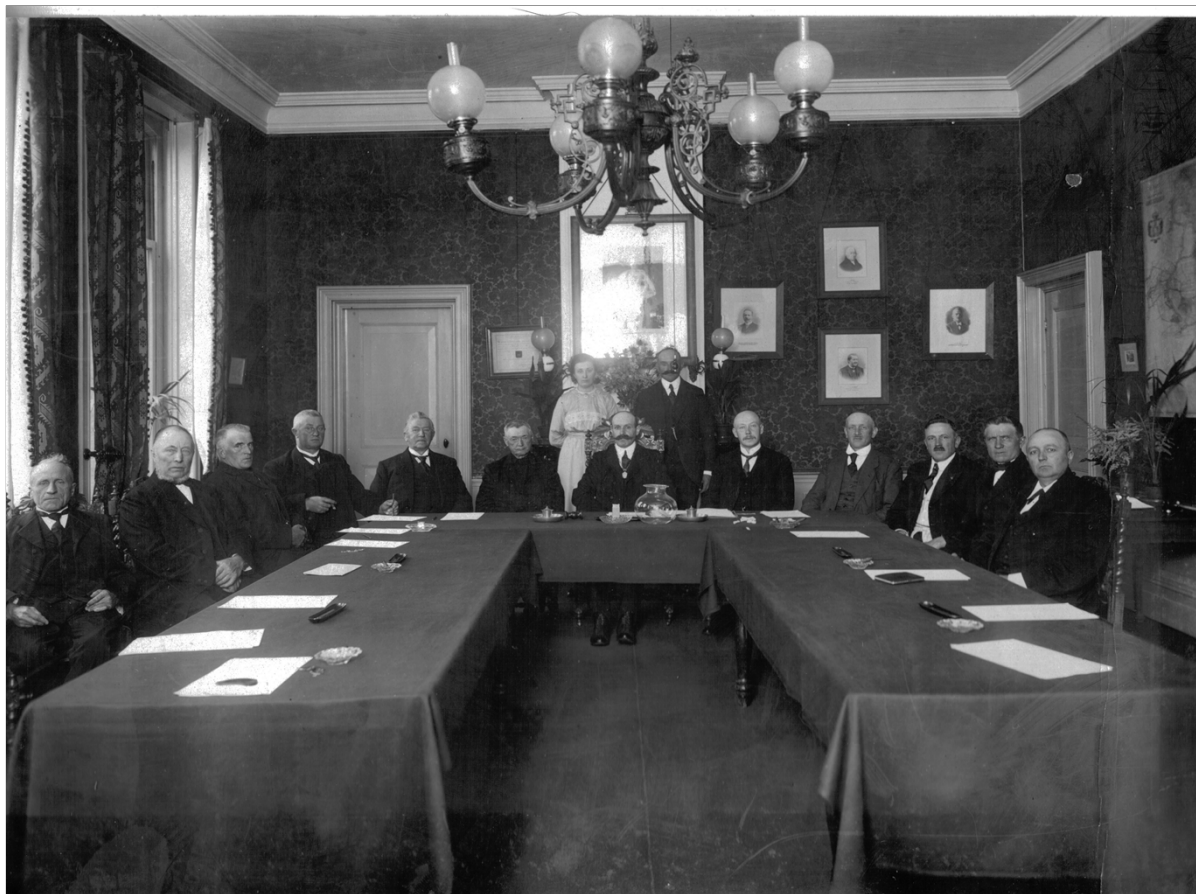
Reactie van het college

Naar aanleiding van de brieven van de arbeidersorganisaties merkt burgemeester Fernhout namens het college van burgemeester en wethouders op dat de raad volgens het besluit van de raad van 31 oktober j.l instemming heeft betuigd met het door het gemeentebestuur van Soest gezonden adres aan de minister van Landbouw, Nijverheid en Handel waarin de opneming van het artikel petroleum werd gevraagd onder de gedistribueerde goederen, zodat Rijk en Gemeente naar de aangenomen regel respectievelijk 9/10 en 1/10 deel van het nadelige verschil tussen de in-en verkoopprijs zouden dragen. De minister heeft echter op 12 november medegedeeld geen termen te hebben gevonden om aan dit verzoek te voldoen. Hij merkt daarbij op dat men door de distributie van petroleum men hiervan minder kan kopen en zuiniger hiermede moet omgaan, waardoor enige compensatie kan worden gevonden voor de hoge prijs, welke thans bij de aankoop van het artikel moet worden besteed. Door het college is overwogen of, na deze weigering behoort te worden overgegaan tot inwilliging van het verzoek van de organisaties.

Met de motieven van de Minister van Landbouw kan het college zich geheel verenigen zoals de voorzitter van de raad al op 31 oktober heeft opgemerkt. Burgemeester Fernhout merkt verder nog op dat het geven van een toeslag alleen voor rekening van de gemeentekas zou komen en dat kan een financiële druk veroorzaken. Zo staat de zaak echter niet. De druk is niet in de eerste plaats van geldelijke maar van praktische aard. Er is gebrek aan petroleum en dat gebrek vormt hier de moeilijkheid. De tegenwoordige kostprijs is dank zij het gedwongen zuinige verbruik slechts iets bijkomstigs. Ieder, ook de werkman, besteedt nu voor petroleum minder dan voorheen, toen het verbruik groter kon zijn. Het is niet direct in te zien, dat de last, het ongerief, de druk der lichtbezuiniging, die wij allen ondervinden aanleiding moet zijn een toeslag op de prijs te geven,

Burgemeester Fernhout

Deze foto van de raadzaal in het oude gemeentehuis, welke in het bezit is van het Streekarchief Vecht en Venen, geeft geen duidelijkheid over de tijd wanneer die is genomen, de personen die er op staan en bij welke gelegenheid de foto is gemaakt. Daarom vragen wij u om ons duidelijkheid te verschaffen. Links naast de burgemeester zit de gemeentesecretaris Koedam Sr. Uw reactie graag naar 0297-283167 of fred.de.wit@hetnet.nl

die de gemeente zonder de hulp van het Rijk betaalt Als de raad besluit hiertoe over te gaan, dan zou, in een gemeente als Mijdrecht, aan iedereen die restitutie moeten gegeven worden. In tegenstelling met andere gemeenten, die tot een toeslag besloten, verkeren hier alle inwoners, behoudens een heel enkele uitzondering in dezelfde moeilijkheid.

49

dat dit onverantwoord zal zijn en omdat het Rijk geen termen aanwezig vindt om bij te dragen, adviseert het college om op het verzoek van de adressanten afwijzend te beschikken.

Reactie van de raad

Allereerst de samenstelling van de raad. Van

mogelijkheden om een tegenwicht te vormen tegen de burgemeester en de wethouders. Zo kwam tijdens de discussie over dit voorstel niemand op het idee, dat bij nader inzien de berekening van het college over de kosten niet klopte. Dit was ook niet verwonderlijk, want het advies werd voorgelezen en was hen niet van te voren ter kennis gebracht, zodat de raadsleden het niet hadden kunnen bestuderen. Ook kwam niemand op het idee om de stelling te betwisten dat het mindere gebruik van petroleum de duurdere prijs van de aanschaf hiervan compenseerde. Want doordat petroleum was gerantsoeneerd, gingen de mensen voor de verlichting meer kaarsen kopen en voor het koken meer turf gebruiken. Zodat er toch meer geld uitgegeven moest worden.

Bij de eerste discussie was er toch wel begrip bij sommige raadsleden voor de toeslag. Raadslid De Rijk vroeg het college om degenen, die minder hadden dan een jaarinkomen van f. 1200 , een toeslag te geven van f. 0,19 per liter. De heer Zuidervaart vond dat het college met dit voorstel inconsequent handelde omdat zij hadden ingestemd met het voorstel van de gemeente Soest, die de toeslag bij de minister had aangekaart, en steunt het voorstel van De Rijk. Ook raadslid Verweij is het met het standpunt van Zuidervaart eens maar doet een voorstel om alle ingezetenen een toeslag van twee cent te geven. Het lid Engel is het met Verweij eens maar denkt dat de kosten van de

administratieve rompslomp meer zullen bedragen dan de verleende hulp.

De raad is dus verdeeld en hiervan maakt de burgemeester handig gebruik. Hij merkt op dat bij het voorstel van De Rijk er het komende jaar f. 2000 gulden meer aan belastingen moet worden opgebracht en dat ook de arbeiders hieraan moeten meebetalen. Bovendien wijst hij op de ongelijkheid die er dan bestaat voor de kleine en grote gezinnen die dan ieder dezelfde toeslag krijgen. Hieraan had nog niemand van de raadsleden gedacht. Onderling proberen zij ook niet om tot een eensluidend voorstel te komen. De heren De Rijk, Zuidervaart en Verweij vragen stemming over hun voorstellen. Deze behalen geen meerderheid en worden dus verworpen. Tenslotte brengt de burgemeester het voorstel tot afwijzen in stemming en dit wordt aangenomen met acht tegen drie stemmen. Tegenstemmers waren, de leden Zuidervaart, De Rijk en Verweij.

Burgemeester Fernhout ontpopte zich als een echte carrièreborgemeester. Na Tienhoven en Mijdrecht nam hij in 1919 een benoeming aan in Kampen en in 1933 in Middelburg. In 1939 werd hij benoemd in Bussum waar hij door de Duitsers op 1 december 1941 werd ontslagen omdat hij hun orders niet wenste op te volgen. Op 5 mei 1945 werd hij weer in zijn ambt hersteld en bleef daar tot zijn pensioen op 1 juli 1949.

Bron: Streekarchief Vecht en Venen, Notulen gemeenteraadsvergadering Mijdrecht 18 december 1917.

Koninklijke bezoeken aan de Ronde Venen (1)

door Fons Compier

In 1949, 1956 en 1983 brachten leden van het Koninklijk huis een officieel bezoek aan één of meerdere van de plaatsen van de Ronde Venen. Aan ieder van deze bezoeken zal een gedetailleerd artikel, worden besteed, te beginnen met een bezoek van Prins Bernhard, 58 jaar geleden.

Toen Prins Bernhard op 25 mei 1949 de gemeente Wilnis bezocht, betekende dat beslist niet zijn allereerste aanwezigheid in De Ronde Venen. Uit het dagbad "Het Vaderland" van 22 januari 1938 wordt de volgende tekst geciteerd:

Een zomerverblijf voor het Prinselijke Paar.

"De particuliere secretaris van Prins Bernhard, jhr. Mr. C. Dedel, heeft in opdracht van Z.K.H. in den Vinkeveenschen polder een stuk van de bekende Schuur van Botshol aangekocht. Eenige maanden geleden reeds had het Prinselijke paar een bezoek aan de Vinkeveenschen polder en aan de polder Botshol gebracht. Prinses Juliana is daarna nog verscheiden malen in gezelschap van een hofdame en jhr. mr. Dedel in die streken geweest. Men vermoedde toen dat werd gezocht naar een stille plaats, waar men, zonder al te veel hinder te ondervinden, van de natuur kon genieten en de jacht- en vischsport kon beoefenen".

Van dat 'beoefenen van de vischsport' moeten we ons - meen ik - niet al te veel voorstellen. De prinsgemaal tuurde nu eenmaal liever door een vizier dan naar een dobber. Tot het gericht overhalen van de trekker van een jachtgeweer was in de Botshol vanwege de hoge concentratie van eenden volop gelegenheid, bij voorkeur vanuit de rieten jachthutten van opzichter Van der Plas. In ieder geval ook gedurende de eerste jaren na de oorlog deed Prins Bernhard de Botshol en omgeving wel eens aan, net als zijn dochters Beatrix en Irene.

Het bezoek aan Wilnis vormde geen werk- of streekbezoek, maar een studietocht, zoals de officiële benaming luidde. Niemand kon mij iets zinnigs verzinnen omtrent de verschillen tussen deze drie bezoektipes door een koninklijk persoon. Dat hoeft geen probleem te zijn, de overeenkomsten zijn

belangrijker. In alle drie situaties vindt er verwelcoming door de burgemeester plaats, kijkt de Commissaris der Koningin op enige afstand minzaam toe, worden er handen geschud met een aantal daartoe moeizaam uitverkoren burgers, krijgt de koninklijke bezoeker een voor de gemeente kenmerkend cadeau aangeboden en vertrekt hij of zij daarna naar een naburige plaats. Zijn of haar bezoek, zal dan volgens het gemeentelijke communiqué tot een unieke ervaring bij de getuigen hebben geleid

Zo ook 58 jaar geleden. Op 25 mei 1949 geraakte Prins Bernhard tot Wilnis vanwege een 'studietocht' in noord-west Utrecht. Toentertijd ondernam hij wel vaker van dergelijke tochten en die kunnen niet los worden gezien van zijn per 6 september 1948 gewijzigde status. Op die datum was zijn gemalin ons staatshoofd geworden.

Het is aannemelijk dat de Prins in het kader van zijn tocht op deze koele 25e mei meerdere plaatsen heeft bestudeerd en dat Kamerik de voorlaatste plaats was, die hij aandeed. Wilnis vormde om 17:35 uur de laatste en dat was (slechts) tien minuten later dan in het oorspronkelijke draaiboek

De voorbereidingen

De burgemeester had het er de hele maand mei in 1949 maar druk mee. Het voorbereiden van het bezoek van ongeveer tien minuten, met als onderdelen 1) Ontvangst door de burgemeester; 2) welkomstlied; 3) voorstellen van een twintigtal inwoners aan de Prins; 4) het aanbieden van een lokaal bereide kaas en ter afsluiting 5) het aanheffen van het eerste couplet van ons volkslied.

Het meeste en vooral moeilijkste werk voor de burgemeester bestond uit de selectie van de aan de Prins voor te stellen personen. Ruim twee weken voor de komst van de Prins had burgemeester Van der Haar zijn voorlopige rij personen aan de chef kabinet van de commissaris der Koningin gerapporteerd. Maar al gauw moest hij zijn selectie wijzigen.

Hier dringt zich in meerdere opzichten een vergelijking op met de stereotype problemen van de bondscoach van ons nationale voetbalteam. Vrijwel altijd zal zo'n coach geconfronteerd worden met afzeggingen, die in sommige situaties bovendien vragen oproepen. Zo ook bij de burgemeester, in mei 1949. Want wat te denken bijvoorbeeld van de afzegging van pastoor Th.M. van de Pavert van de R.K. Parochie Mijdrecht – Wilnis. Op 18 mei 1949 richtte hij de volgende mededeling aan "L.S."

("Lectori salutem"= de lezer gegroet). *"Daar het bezoek van Z.K.H. Prins Bernhard daags voor Hemelvaart valt, kan ik, wegens Ambtsbezigdheden in kerk, tot mijn spijt niet aanwezig zijn. Wil mij daarom verontschuldigen"*.

Gelet op de laatste zin kan deze mededeling enkel voor de burgemeester bedoeld zijn geweest. Maar in dat geval roept de aanhef "L.S." vragen op, omdat deze aanhef alleen 'kan' in een schrijven aan meerdere, veelal niet bij name te noemen adressanten, dus in circulaires en dergelijke. In een brief gericht aan één enkele en bovendien bekende adressant dient men daarentegen een persoonlijke aanspreektitel te gebruiken en van deze etiquette zal de pastoor beslist wel op de hoogte zijn geweest.

Ook door de naam van kapelaan Schadewijk kwam uiteindelijk een streep. En op 19 mei '49 schreef zuster Walburgia (religieuze en wijkverpleegster bij het wit - gele kruis) de burgemeester het volgende briefje: *"Edelachtbare Heer. Ik dank U hartelijk voor deze uitnodiging. Doch daar 't bij ons geen gebruik is, om bij openbare plechtigheden tegenwoordig te zijn, zal ik hieraan geen gevolg kunnen geven"*.

Haar afzegging betekende tevens een halvering van het aantal vrouwen in de rij. Enkel mevrouw C.A. van der Haar - Terpstra, de echtgenote van de burgemeester, was daarin nog opgenomen en dat was voor de burgemeester een reden om een van reserves in te zetten, namelijk mej. C.Th. de Vor, hoofd van de Christelijke fröbelschool.

Het bezoek

Voorafgegaan door twee motorrijders der rijkspolitie en hun districtscommandant, de kapitein Laverman, arriveerde Prins Bernhard omstreeks 17:35 uur bij het Raadhuisplein. De Prins wist zich vergezeld door zijn particulier secretaris mr. Thomassen à Thuessink van der Hoop van Slochteren en M.A. Reinalda, sinds 20 maart 1947 de (eerste socialistische) Commissaris der Koningin.

Aan de hand van foto's kan worden geconcludeerd dat de zeer grote publieke belangstelling vooral uit vrouwen bestond. De meeste mannen waren waarschijnlijk nog niet terug van hun werk en veel vaker dan nu kwam daar een overall of een andere vorm van werkkleding aan te pas. Je moest je dus eerst omkleden alvorens je als toeschouwer kon gaan fungeren.

Opvallend was de hoge bezettingsgraad van de daken van de omliggende gebouwen, bevolkt door jongemannen die zich daarop een zit-/ligplaats hadden verschaft. Voor een minuut of tien was dat wel te doen. Het Raadhuisplein zelf werd voornamelijk bevolkt door samengepakte schooljeugd, de muziekvereniging Veribus Unitis onder leiding van H. Gijzen en de reeds eerder genoemde rij van aan de prins voor te stellen personen.

Alvorens daartoe kon worden overgegaan werd er een welkomstlied ten gehore gebracht door de leerlingen van de Nederlands- Hervormde school, de Christelijk - Nationale scholen (Wilnis en Woerdense Verlaat) en de Christelijke fröbelschool.

Volgens een schrijven van de burgemeester zou het daarbij om méér dan 300 schoolkinderen zijn gegaan. Zelfs uitgaande van een optimale samendrukbaarheid van de schooljeugd van bijna 60 jaar geleden, lijkt het me niet te doen om er zoveel op een kleine ruimte voor het gemeentehuis te stapelen: een aantal van hooguit 200 lijkt mij realistischer. Daartoe gedirigeerd door hoofdonderwijzer Ming vertolkte deze schooljeugd een lied, dat typerend is voor de tijdgeest en dat alleen al daarom de moeite van het vermelden waard is:

Wees welkom Prins Bernhard in ons Polderland
 Met plassen en sloten en weiden
 Aan Oranje is ons aller hart verpand
 Uw komst doet ons allen verblijden
 De Here zij met U op al Uw paân
 Hij stelt U tot zegen, bekroont al Uw daân
 Behoed U en zij U genadig.

Dit lied werd gezongen op de wijze van “*Komt knapen en meisjes*” en kenners van deze melodie zullen vast wel begrijpen waarom ‘paden’ en ‘daden’ herleid zijn tot respectievelijk ‘paân- en ‘daân’.

De componist van de tekst en tevens de dirigent van de uitvoering, W.J.A. Ming, was hoofd van de Christelijk- Nationale school aan de Uitweg in Woerdense Verlaat. Zijn collega Eilander zou later de kinderen de maat aangeven bij de vertolking van het Wilhelmus. Het laten optreden van deze twee personen van ‘buiten het dorp’ vind ik opmerkelijk, in positieve zin. In een vergelijkbare situatie zag ik niet zo gauw leerkrachten uit Amstelhoek optreden in Mijdrecht en evenmin Waverveense onderwijzers in Vinkeveen.

Aan de Prins voorgesteld

Alle hierbij betrokken personen worden hierna met hun lokaal- maatschappelijke functies en hoedanigheden genoemd.

- Mevr. C.A. van der Haar – Terpstra, de echtgenote van de burgemeester;
- J. van der Vliet, wethouder, voorzitter van de kerkeraad van de Gereformeerde kerk, voorzitter van de Anti-Revolutionaire kiesvereniging;
- P.H. Bots, wethouder;
- W.Th. van Steijn, raadslid;
- J. Samson, raadslid;
- Th. van der Does, raadslid, voorzitter van het Groene Kruis, president - kerkvoogd van de Nederlands-Hervormde kerk en voorzitter van de Christelijk-Historische kiesvereniging;
- Abr. van Vliet, raadslid;
- J.L.J. van Oeveren, gemeentesecretaris;
- W. Tijsseling, voorzitter kerkeraad van de Nederlands-Hervormde gemeente;
- E. van Lier, huisarts;
- J. Broere Iz., commandant van de brandweer; voorzitter van de oranjevereniging Wilnis - dorp;
- M. Verburg, voorzitter Oranjevereniging te Woerdense Verlaat;
- J.J. Vrieling, hoofd van de Nederlands - Hervormde school;
- H.B. Koekkoek, hoofd van de Christelijk - Nationale school Wilnis - dorp;
- W.J.A. Ming, hoofd van de Christelijk - Nationale school en van de Herv.- A.R- kiesvereniging, beide te Woerdense Verlaat;
- Mej. C. Th. de Vor, hoofd van de Christelijke fröbelschool;
- G. van Dam, voorzitter van het polderbestuur Wilnis-Veldzijde;
- W.M.J. Voorn, directeur van de N.V. Kwekerij “De Oudendam” te Woerdense Verlaat;
- C. De Jong, directeur van de BOAZ- bank en;
- J.G.A. Koedam, voorzitter van de KVP- afdeling Wilnis en voorzitter van de bouwvereniging Johannes den Doper.

In totaal ging het dus om achttien mannen en welgeteld één vrouw uit de gemeente Wilnis. Mevrouw Van der Haar – Terpsta was woonachtig op het adres Hofland 1 te Mijdrecht en telde in dit opzicht dus eigenlijk niet mee.

Hoe dan ook, de verhouding 18:1 is veelzeggend voor de positie van de vrouw bijna 60 jaar geleden. In zekere zin genoot juffrouw De Vor een aanzienlijk praktisch voordeel ten opzichte van de achttien mannen, Prins Bernhard en de burgemeester: zij had haar linkerhand niet vol aan een hoed en op sommige foto's is te zien, dat dit hoofddekseel een handenbinder betekende voor de heren in situaties waarbij men even de beide handen nodig had.

Dit tijdgebonden attribuut vormt een bruggetje naar een ander, voor 1949 veelzeggend onderwerp – en ook graadmeter namelijk:

De kleding

Wellicht een weinig voor de handliggende paragraaf, maar in deze situatie beslist ter zake doende.

De eerste jaren na de oorlog, met inbegrip van 1949, worden door sociologen en historici als “grauw” aangemerkt en inderdaad komt dat op de foto’s van 25 mei 1949 met name door de kleding tot uiting. Wat bij heel wat kinderen op de foto’s opvalt, is hun niet goed passende kleding. Vooral de jongens staken vaak te ruim in hun kleren. Maar hoe kon het ook anders, slechts enkele jaren na de oorlog, met een levensstandaard die onvergelijkbaar veel lager was dan de huidige. Pas datzelfde jaar, in november 1949, kon de rantsoenering voor textiel afgeschaft worden en toen bleven alleen nog kolen en koffie op de bon.

Wat de gefotografeerde volwassenen aangaat, dus voornamelijk de mannen, is er qua kostuum sprake van grote verschillen: flodderige vooroorlogse pakken versus de haute couture bij Prins Bernhard, die destijds bij voorkeur winkelde bij Pierre Balmain in Parijs. Burgemeester Van der Haar beantwoordde in zijn jacquet jas en gestreepte pantalon optimaal aan het imago van een aan de Vrije Universiteit gelieerde gereformeerde mannenbroeder: voorspelbaar doch onberispelijk. Ook de outfit van commissaris der Koningin Reinalda mocht er wezen en dat lijkt me niet vanzelfsprekend voor een ‘selfmade’ sociaal- democraat, die zijn lange politieke loopbaan als lid van de Raad van State zou afronden.

Tot slot

Uiteraard ging de Prins niet met lege handen via Vinkeveen terug naar Soestdijk. Als ‘kenmerkend product der Gemeente’ bood de burgemeester hem een met het gemeentewapen beschilderde kaas aan. Dit geschenk was voor Prins Bernhard een aanleiding naar de ouderdom van de kaas te informeren en ook naar de maker: of deze aanwezig was. Dat bleek de heer Van Selm niet te zijn. In een eerder voorbereidingsstadium was er op de selectielijst een streep door zijn naam gehaald, achteraf gezien een minder gelukkig besluit. De burgemeester werd verzocht de heer Van Selm namens de Prins zeer hartelijk te bedanken. Van Selm had eerder, in 1949 op een kaasdag in Vinkeveen, zijn kazen met eerste prijzen bekroond gezien. Hij was derhalve niet zomaar tot de kaaslevering uitverkoren.

Tot besluit brachten de schoolkinderen begeleid door de muziekvereniging Veribus Unitis o.l.v. H. Gijzen het eerste couplet van het Wilhelmus ten gehore.

De volgende regels worden letterlijk ontleend aan een tekst, die waarschijnlijk als persbericht was bedoeld:

De Prins krijgt van de burgemeester een heerlijke Wilnisse kaas met een hoed daar bovenop aangeboden.

“Toen de stoet in de richting van Vinkeveen wegreed, klonk een recht hartelijk gejuich. Wilnis kan met genoegen op dit bezoek, dat ongeveer 10 minuten duurde, terugzien. De ongedwongen wijze waarop ZKH zich met de burgemeester en enkele anderen onderhield, kan niet anders dan de band tussen het Oranjehuis en de Wilnisse bevolking in hoge mate versterken. Voor de schoolkinderen die vrijwel alle de Prins nog nimmer van zo dichtbij hadden gezien was de ontvangst een evenement van betekenis”.

Blijkbaar was die band inderdaad sterk genoeg geworden voor een volgend Koninklijk bezoek, zeven jaar later door Koningin Juliana.

Dat bezoek zal **in deel 2** wederom zeer gedetailleerd worden beschreven.

Toelichting op de foto’s.

Omwille van de authenticiteit zijn in beide foto’s de oorspronkelijke teksten weergegeven, zoals een ‘commentator’ op het gemeentehuis deze in 1949 daaronder heeft vermeld.

Reactie op deze commentaren:

De tekst “*Juffrouw de Vor krijgt een extra vriendelijke glimlachje van de Prins*” bij de 1^e foto zou er op duiden, dat de overige voor te stellen personen een standaard - vriendelijk lachje ten deel zou zijn gevallen. Afgaande op enkele andere foto’s was dat beslist niet het geval. Het voorstellen was zo te zien

een uiterst plechtige, serieuze en bovenal schuchtere aangelegenheid.

De overhandiging van de Van Selm – kaas vergde de inzet van alle vier de handen, terwijl bij beide personen de linkerhand aanvankelijk door hun hoed bezet was. In de situatie op de 2e foto heeft de burgemeester zijn hoofddekseel inmiddels op het tafeltje gedeponereerd. De prins kon niet veel anders doen dan eerst zijn hoed op de kaasdoos te plaatsen alvorens het aldus gestapelde geheel met beide

handen te pakken. Eigenlijk had de tekst als volgt moeten luiden:

“De Prins krijgt van de burgemeester een heerlijke kaas met daarop zijn eigen hoed aangeboden”.

Het interpreteren van de lichaamstaal van de op de foto te onderscheiden kinderen is natuurlijk per definitie een subjectieve aangelegenheid. Ik kan het dus finaal mis hebben, maar ik kom tot de volgende interpretatie:

“Als U eens wist, Koninklijke Hoogheid, wat wij –

Verzamelen als hobby

door Marian Sterenberg

Een groot aantal inwoners in De Ronde Venen heeft ‘verzamelen’ als hobby. Uit die verzamelingen is vaak een heel stuk geschiedenis af te lezen. Af en toe belichten we in de Proosdijkoerier zo’n hobbyist. Dit keer Piet Koster ofwel ‘Mister Vinkeveen’. Hij begon ooit met het fotoarchief van zijn vader.

Het verzamelen van oude foto’s en ansichtkaarten is bij Vinkevener Piet Koster eigenlijk vanzelf gegaan. Zijn vader was vroeger dorpsfotograaf en na diens dood kwam zijn archief bij Piet terecht en mensen die dat hoorden, gaven mij weer ansichtkaarten met de mededeling dat ze die niet terug hoefden te hebben. Zo groeide mijn verzameling maar aan”, aldus de inmiddels 70 jarige Piet Koster. In 1979 gaf hij samen met Piet van Zwieten een boekje uit waarin vaak unieke ansichtkaarten waren opgenomen. „En het leuke was toen ook dat we alle namen nog konden achterhalen van de mensen die er op stonden”, aldus de oud-schoenmaker Piet Koster.

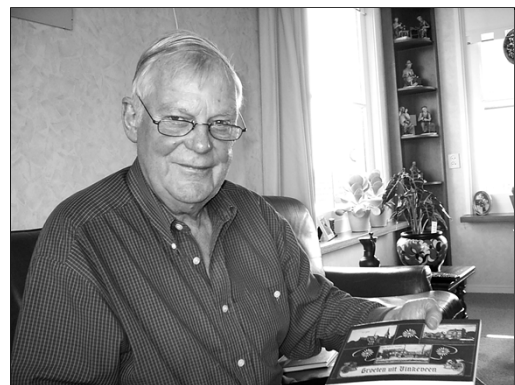
Vaak vindt hij de historie achter zijn collectie ansichtkaarten nog interessanter dan de gebouwen die er op staan: „zoals wie de kaart naar wie gestuurd heeft”. Later heeft Piet nog diverse andere boeken uitgegeven bijvoorbeeld ‘Rondom de Vinkeveense kansel.’ Dat boek en ook de bouw van een verenigingsgebouw voor de hervormde kerk waar Piet bij betrokken was, beschouwde Piet als kapstokjes om het kerkarchief te kunnen inzien, hetgeen doorgaans erg moeilijk was. Piet heeft het hele archief doorgespit, evenals dat van de kerk van Waverveen, dat teruggaat tot 1592!

Werden dan de historische verzameling afbeeldingen en kaarten, - nog langzaam aangevuld met een verzameling feestgidsen -, hem min of meer in de schoot geworpen, belangstelling voor de geschiedenis had hij onbewust wel al toen hij jong was. Zo zag hij al vroeg een boek staan bij zijn oom dat hem interesseerde. „Ik zag dat het bijzonder was”. Op zijn 12de verjaardag gaf zijn oom het hem cadeau, ingepakt in een papieren zak. Het betrof een Statenbijbel uit 1635. In 1942, de oorlogstijd, heeft hij het enige tijd goed weggestopt.

Verder is Piet nog bezig met het ordenen van doopboeken, te beginnen in 1774. Deel I van 1774 tot 1899 is gereed. Deel II van 1900 tot 1949 heeft hij even moeten onderbreken omdat hij met het boek van Jan van Egmond bezig is geweest over de toren van de kerk die vorig jaar plotseling scheefzakte. Ook kan Piet in zijn gegevens nagaan wie er desnoods 300 jaar geleden op welke plek op de begraafplaats van Vinkeveen begraven heeft gelegen en wie er dus voor de ruiming van dat graf voor hem heeft gelegen etc.

Een heel andere vorm van historisch besef is het terugfokken van Meissner hangoren. Deze konijnsoort was ooit belangrijk voor de bontindustrie, maar toen die industrie inzakte, was er geen belangstelling mee voor het ras en verdween het. Het is Piet gelukt om het uitgestorven ras Meissner hangoren terug te fokken.

Door al zijn kennis van de geschiedenis van Vinkeveen verbaast het niemand dat Piet onlangs gevraagd is bij de voorbereidingen voor het boek over Vinkeveen, waarmee de Stichting Proosdijer Publicaties bezig is. Hooguit was men verbaasd dat Piet nu pas gevraagd werd, terwijl de plannen voor het boek al enige jaren bestaan

Piet Koster bladert in zijn verzameling oude dorpsgezichten.

Dorpsgenoten en Hollandgänger

door Stef Veerhuis

Mogelijk heet U Fronik, Grüter, Reurings, Klinkhamer, Borger, Könst, Wahle, Grundmann, Koeleman, Strubbe, Buskermolen, Bader, Röling, Fritschy, Rademaker, Nichting, Klinkhamer, Meijer, Scholten, Pohl, Valentijn, Lutz, Boelrijk of misschien wel Forsthövel, dan sluit ik niet uit dat er na lezing van dit verhaal enige herkenning zal zijn. Zo niet, dan hoop ik toch dat er enige nieuwsgierigheid is gewekt.

Met “Hollandgänger” werden ze eertijds aangeduid. Een vaak uitzichtloos bestaan had hen doen besluiten jaarlijks hun geboortegrond voor enige maanden de rug toe te keren, hopen werk te kunnen vinden in veengebieden of op boerenhofsteden in het aangrenzende Nederland. Ook ónze voorouders hebben deze “kanslozen”, bepakt en gezakt, zien komen en gaan. Sommigen echter zijn gebleven en inmiddels, zoals men dat in de volksmond vaak aanduidt, “volledig ingeburgerd”. Alleen de familienaam kan een verwijzing zijn naar voorouders, die eertijds deze lange voettochten hebben gemaakt.

Jarenlange oorlogsvoering

Vanaf begin 1600 trokken zij jaarlijks als seizoenarbeiders vanuit o.a. het prinsbisdom Osnabrück de grens over gedreven door rijk makende verhalen die in kleine woonkernen van mond tot mond waren gegaan. Hun vaderland, dat toen veel weg had van een lappendeken, werd gevormd door bisdommen, hertogdommen en kleine koninkrijkes. Jarenlange oorlogsvoering (Dertigjarige Oorlog 1618 – 1648) en de daarbij “gebruikelijke” plunderingen hadden hun toch al schrale geboortegrond volledig uitgeput en de bevolking opgezaald met een torenhoge schuldenlast. Daarnaast was het gebruikelijke “Westfalisches Höferecht” voldoende reden om deze menselijke stroom seizoenarbeiders, jaar in jaar uit, in beweging te doen komen. Dit van toepassing zijnde recht in de landbouwstructuur maakte specifieke onderscheid in de grootte van de landerijen en kwam voort uit een wettelijk verbod uit 1618 dat verdere erfdeling verbood.

De eigenaren van deze hoeven werden onderscheiden als; “Vollerben, Halberben, Erbkötter en Markkötter”. Deze laatste groep, die reeds in de 15^e en 16^e eeuw eigen vestigingsgronden had verworven, maakte geen aanspraken meer op het bestaande erfgoed. Bevolkingsgroei droeg er vervolgens toe bij dat hun beschikbare landbouwgronden al maar kleiner werden en dat men met nevenarbeid als klompen maken, spinnen en weven, maar ook door verkoop van zelf verbouwde producten op nabij gelegen markten het nodige moest zien bij te verdienen. Niet verwonderlijk dus dat ook zij in groten getale deel zouden uitmaken van de Hollandgang.

Weinig mogelijkheden tot ontplooiing

Een andere, economisch gezien, zeer kwetsbare groep bestond uit de niet ervende kinderen de zogenaamde “Hüsselten”. Een begrip dat in een vervolgbesluit uit 1609 werd afgeschaft. Maar voor deze toch al bezitlozen werd het er niet veel beter op. Want nadien huurden zij contractueel van de boer een klein stukje grond en een aangrenzend huisje of kregen onderdak in een van de aanwezige bijgebouwen. Men moest in eigen onderhoud voorzien maar mocht wel de eigen koe, zeug of het schaap op de omliggende “Mark” weiden. Mede daardoor bleven deze nazaten, ook wel Heuerleute of huurlieden genoemd, binnen het werkgebied van de boerenhoeve. Daar stond dan echter tegenover, dat naast het voldoen van de pachtsom, het hele gezin inzetbaar moest zijn bij de dagelijkse werkzaamheden op de boerderij. Mogelijkheden om zich verder te ontplooien bleven voor meer dan de helft van deze plattelandsbevolking onbereikbaar. Een lijst van “Kopfschatz”, belastingplichtigen uit 1656, toont echter, dat onder de circa 3000 “Heuerleute” toen al zo’n 1000 Hollandgangers vermeld werden. Een zelfde aantal wordt in 1811 aangegeven voor bijvoorbeeld een relatief kleine woonkern als Ankum.

Het valt natuurlijk niet te ontkennen dat deze exploitatiestructuur en werkwijzen op de boerderijen van “Vollerben” en “Halberben” zeer nauw verweven waren met de dienstbaarheid van deze Heuerleute, die met een percentage van 53 % deel uitmaakten van een zéér armlastige plattelandsbevolking

rondom Osnabrück. Dit rechteloze stelsel zou overigens pas in 1920 voorgoed worden uitgebannen. Maar ondanks dat alles waren de betrekkingen onderling goed te noemen en zat men bij speciale gelegenheden gezamenlijk aan één tafel.

Het steenrijke Holland lonkt

Een groot aantal Hollandgangers, dat destijds in Vinkeveen werkzaam was in de vervening en waarvan sommigen zelfs zijn gebleven, was afkomstig uit de directe omgeving van Merzen. Een andere groep, die voornamelijk bestond uit vrouwen, verbleef in en om Haarlem waar zij op de vele aanwezige blekerijen werkten. (Een statistiek uit 1847 toont aan dat dit kerspel 85 grondeigenaren telde waar zo'n 216 Heuerleute werkzaam waren.)

De onzekerheid, de risico's, geen exploitatie mogelijkheden, verslechterende levensomstandigheden en een sterk toenemende bevolkingsgroei waren kenmerkende zaken die voor de meesten van hen een gezond en sociaal leven onmogelijk maakten. Het deed hen uiteindelijk besluiten hun geboortegrond, een oeroud gebied met schrale landbouwgronden en uitgestrekte veengebieden, soms voorgoed achter zich te laten. De vele aanwezige hunebedden daar, zullen destijds heel veel vergelijk en herkenning hebben opgeroepen met bijvoorbeeld onze provincie Drenthe. In het aangrenzende voor hen "steinreiche Holland" echter was de situatie geheel anders, want vooral door de ligging lagen daar volop mogelijkheden. Deze vooraanstaande zeevarende natie leek eindeloos op zoek te zijn naar matrozen voor de V.O.C., walvisvaart en de visserij. Maar ook scheepsbouwers, handwerkslieden, metselaars en timmerlieden waren overal welkom. De grote steden expandeerden sterk en de bevolkingsgroei daar nam met rasse schreden toe. Het gevolg hiervan was dat het "natte" platteland daarop met voedsel en brandstof (lees turf) diende aan te haken.

Met grote voortvarendheid werd daarom in Holland en Friesland begonnen met inpolderingen en de aanleg van dijken en werden voor de toenemende sterk groeiende industrie weg- en waterwegen verbeterd en of aangelegd. Zoals duidelijk mag worden was er dus een grote vraag naar arbeiders en mede hierdoor was er een trek naar de grote steden op gang gekomen. Het platteland echter moest het voornamelijk hebben van seizoenarbeiders zoals bijvoorbeeld grasmaaiers, hooibouwers en turfgravers. Het was voor onze groep Hollandgangers dus lang zo gek nog niet om, wanneer thuis de verplichte boerderijwerkzaamheden gedaan waren, zich te richten op goed betaald werk aan de overkant van de grens. Tenslotte waren het allemaal werkzaamheden waar men van huis uit goed bekend mee was.

Niet allen keerden terug

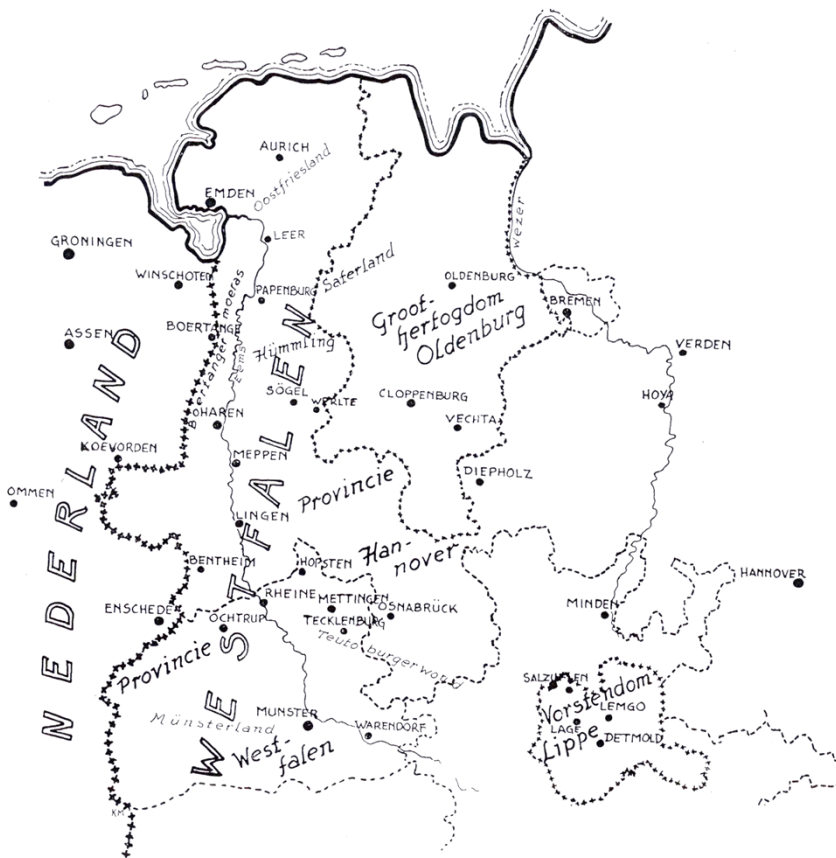
Deze jaarlijks terugkerende Hollandgang kwam gewoonlijk zo rond eind maart op gang en duurde over het algemeen tot einde augustus. Het afscheid nemen was altijd weer een bijzondere gebeurtenis waar het hele dorp bij aanwezig was. De aanwezige uitgelaten stemming zal ongetwijfeld bij de achterblijvenden onzekerheid hebben onderdrukt. Vragen over hoeveel er verdiend zou gaan worden óf dat men weer gezond zou weerkeren bleven onbesproken. Men wist uit ervaring dat het zware werk, gekoppeld aan de leef- omstandigheden in Holland, slachtoffers zou gaan eisen. Zo zouden in Thuine, een klein grensdorp in de nabije omgeving van Lingen waar de Hollandgänger tussen 1685 – 1808 massaal de Emsbrug passeerden, honderdvijftien inwoners niet meer terugkeren en hun laatste rustplaats vinden in Holland. De reis zelf deed men nooit alleen, altijd in groepen, die naarmate de tocht vorderde alsmaar groter werden. Ook het te nemen traject stond vast. Rondom de plaats van herkomst namelijk lagen uitgestrekte veen en moerasgebieden die niet veel keus overlieten.

Zo telde men in de jaren tussen 1820 en 1860 op de zuidelijke route, gemiddeld zo'n 25.000 Hollandgänger. Met een piek in 1845 toen men bij Lingen, tijdens de passage over de enige voorhanden zijn de brug over de Ems, 32000 arbeiders telde. En dat heeft dan betrekking op het Noordwestelijke traject van Duitsland waar gedurende deze tijdspanne één op de twee mannen weg was van huis en haard. De te overbruggen afstand bedroeg gemiddeld 200 tot 300 kilometer en werd voor het overgrote deel op matig schoeisel afgelegd.

Een lange moeizame reis

De ruim gevulde plunjezak verborg naast enkele boerenroggebroden ook wel “pompernikkel” genoemd, hardgekookte eieren, enkele worsten en repen spek, benevens de noodzakelijke kleding en eigen gereedschappen. Zij die al eerder de lange reis hadden gemaakt, die afhankelijk van de afstand

zo’n acht tot veertien dagen duurde, namen de thuis geproduceerde huisvlijt met zich mee om deze op de plaats van bestemming te kunnen verkopen.

Overzichtsk kaartje (na 1866)

Eenmaal in Lingen aangekomen, werd de zware rugzak, van soms wel zo’n 30 kilo inhoud, herschikt. De noodzakelijk geachte mondvoorraad die nodig was tot aan de plaats van bestemming verdween in een witte linnen zak, terwijl de rest werd meegegeven met de beurtschipper of een voerman. Vervolgens zette men de reis voort over de oude Romeinse straatweg, dwars door het moeras van Boertange, om uiteindelijk in Coevorden aan te komen.

Daar aangekomen splitste de bonte maar inmiddels stoffige groep Osnabrückers, Hannoveranen en Eemslanders zich verder op in kleinere groepen die, ieder voor zich, een andere eindbestemming voor ogen hadden. Om eerder op de plaats van bestemming te kunnen aankomen, koos men ook wel voor verder vervoer over water. Deze vorm van reizen kostte weliswaar de nodige penningen maar door het inkorten van de reis met enkele dagen was men eerder op de eindbestemming, want ook hier gold, wie het eerst komt het eerst “maait”

Daar dan aangekomen zullen de oudgedienden onder hen ongetwijfeld hebben geweten bij welke boer ze welkom waren, omdat het jaar daarvoor naar beider tevredenheid reeds de nodige afspraken hadden gemaakt. De hele maand Juni was voor de boeren een belangrijk bestaansgegeven. Voor de feestdag van St. Jan (24 juni) moest er begonnen zijn met maaien. Mogelijk hebben ze hier dan ook hun zo kenmerkende naam hannekemaaijer aan te danken.

Werk op de boerenhofstede

(St. Jan of Johannes = afgekort Johan of hanne en maaier = grasmaaijer). Het gras had dan niet alleen haar maximale hoogte bereikt, maar was tevens het tijdstip nabij waar op het zaad zich ging zetten, hetgeen niet wenselijk was voor het beoogde kwalitatieve veevoer. Mannetje aan mannetje ritsten weken lang in een monotoon ritme hun zeisen door de graslanden, zes dagen lang van ’s morgens half vier tot de late avond, voor een vóóraf overeengekomen stukloon. Het beoogde hoge gelijkmatige tempo van zo’n groep maaiers had niet alleen te maken met de verdiensten die in het vooruitzicht gesteld waren, maar betekende heel vaak een aanleiding om volgend jaar opnieuw uitgenodigd te worden. Zo vielen de wat ouderen en zwakkeren na enkele dagen al buiten de boot en konden vertrekken zodra een nieuwkomer zich meldde die met dit zware werk beter uit de voeten kon.

Zo trokken ze van de ene naar de andere boerenhofstede, genoeg nemend met een simpele afgeschutte slaapplaats op wat hooi in een lege stal. Ze keerden pas terug als de hooioogst was afgelopen, om vervolgens bij thuiskomst met hun verdiensten, eerst de verplichte pachtsom af te dragen om daarna hun eigen oogst binnen te gaan halen.

Heel illustratief vind ik het verhaal van Hollandgänger, Gerhard Bernhard Kruis

Op 13 september 1824 hoedden in de directe omgeving van Thuine enige herders hun schapen toen plotsklaps hun honden een geurspoor oppakten. Nieuwsgierig geworden ging men op onderzoek uit om niet veel later het levenloze lichaam van een man aan te treffen, die deerlijk verminkt met een touw om zijn hals was vastgebonden aan een jonge eikenboom. Na melding werd begonnen met het gerechtelijk onderzoek dat al heel snel resultaat opleverde met de identificatie van het ongelukkige slachtoffer. Het bleek heuermann Langeborg uit Anderverne te zijn. Daags te voren was hij nog gezien in gezelschap van heuermann Kruis uit Suttrup. Beide mannen waren op weg naar huis, zo hadden ze de herbergier verteld die hen verder typeerde als regelmatige Hollandgänger.

Dezelfde nacht nog werd Kruis thuis gearresteerd en bekende de volgende morgen dat hij de dader was. Hij vertelde dat ze samen zittend aan de greppel van een drooggevalen sloot nog een pijpje gerookt hadden. Hij had vervolgens een armdikke tak die daar lag opgeraapt en zijn reisgenoot van achteren neergeslagen. Toen na de tweede slag het moordwapen brak en Langeborg ineen zakte, pakte hij een al daar aanwezige zware kiezelsteen om vervolgens bruut op diens hoofd in te kunnen slaan. Na zijn vreselijke daad had hij vervolgens het lichaam uit het zicht gehaald en het vijftien meter verderop met een touw om de hals aan een boomtak vastgebonden. Dit om te voorkomen dat zijn slachtoffer, indien deze alsnog zou bijkomen, uit de greppel zou kunnen komen.

Resteert natuurlijk de vraag wat bezielde deze vader van vijf kinderen en echtgenoot van een zieke vrouw om dit gruwelijke misdrijf uit te kunnen voeren. Vijf en twintig keer had deze zevenenveertig jaar oude Hollandgänger jaarlijks zijn lange reis gemaakt om bij thuiskomst met zijn zuurverdiende inkomsten de eerder aangegane financiële verplichtingen af te kunnen lossen. Dit jaar verliep echter heel anders. Via Suttrup – Lingen – Schepsdorf – Wietmarsen – Veldhausen – Eschebrügge – Coevorden was hij in mei 1824 samen met zijn zoon Herm Bernd gaan baggeren bij zijn getrouwde broer in Heerenveen. Einde juni keerde zoonlief terug naar huis terwijl vader Gerhard na te zijn overgevaren via Amsterdam – Amstelveen en Delft op weg ging naar Schipluiden, alwaar hij vier

weken lang in de hooibouw werkte.

Tussentijds had hij geïnformeerd of hij net als voorgaand jaar aansluitend terecht kon tijdens de korenbouw bij Teunis van den Bosch in de Lier. Met een tussenpoos van veertien dagen waarin hij noodgedwongen moest interen op zijn reserves kon hij daar toch aan de slag. Hij had het vermoeden dat Langeborg uit

De brug bij Lingen over de Ems waarover veel Hollandgänger destijds de weg naar Holland vonden.

Anderverne, die daar zonder enige onderbreking wel aan het werk was, hem in een kwaad daglicht had gesteld, mogelijk omdat deze jonger was. Het lijkt er echter veel op dat het tussen de beide Hollandgänger mondeling hoog is opgelopen en dat het latere slachtoffer hem meermalen heeft

vervloekt om zijn insinuaties. Ook kwam uit latere onderzoeken naar voren dat beide mannen op diverse zondagen gezien waren in het nabijgelegen Delft ongetwijfeld op zoek naar enig vertier. Daaruit is mogelijk te verklaren dat zijn noodzakelijk benodigde saldo van veertig zuurverdiende guldens bij terugkeer, om eerder aangegane verplichtingen af te kunnen lossen, niet werd gehaald. Gerhard Kruis kwam bij terugkomst namelijk een en twintig gulden tekort. Hij moet radeloos zijn geweest om het thuisfront zo onder ogen te moeten komen. In het zicht van hun beider geboortegrond hebben ze gezamenlijk nog een pijpje gerookt alvorens het drama zich heeft voltrokken. Bij aanhouding van de vermoedelijke moordenaar later vond men bij hem thuis de lege beurs en het kerkboek van het slachtoffer. Het motief lag dus voor de hand, roofmoord. Gerhard Bernard Kruis, afkomstig uit Suttrup (Kerspel Thuine) 48 jaar oud, werd wegens moord en straatroof ter dood veroordeeld en op Dinsdag 19 juli 1825 onthoofd.

Vroom en Dreesmann

Andere, ons wat minder aansprekende Hollandgänger, waren bijvoorbeeld de “tichelwerkers” die in het Noorden neerstreken. Toen de vraag naar baksteen voor de bouw van huizen begin 18e eeuw toe ging nemen, bracht dat binnen enkele jaren een stroom van zo’n 7 á 8000 arbeiders in beweging die bekend met dit procédé vanuit Lippe naar Groningen trokken om daar te gaan werken in dakpannen en steenfabrieken. In aantallen van zo’n vijftien tot twintig man zwermden men uit om grote oppervlakten klei af te komen graven.

Of wat te denken van hen die werkten op de vele blekerijen, de polderwerkers en tuinlieden. Máár, ook de voormalige koopmansgeest onder hen mag hier niet onvermeld blijven en vinden we heden ten dage nog terug in namen als Vroom (en) Dreesmann, Voss, Lampe en Brenninkmeijer. Met hun gewezen thuisvlucht, linnen bijvoorbeeld, gingen deze marskramers eertijds letterlijk en figuurlijk de boer op. De kleine negotie daarentegen werd thuisgebracht door de zogenaamde “tödden of kiepkerels”, die niet alleen knopen, garen en band, maar ook messen uit Solingen in een “poepenkastje” (houten kastje met allerhande laatjes) op de rug met zich meedroegen. Naast al deze passanten waren ook veel Duitsers werkzaam in de veengebieden als “torfmacher”, zoals zij zichzelf noemden. Zoals zo vaak reeds vermeld was turf als brandstof een belangrijke peiler en werd op twee manieren gewonnen. Een derde deel van de veenarbeiders stak het hoger gelegen hoogveen. In dit noordoostelijk gelegen veen moest eerst een uitgebreid kanalenstelsel worden gegraven om het gebied te ontwateren voordat de turf gewonnen kon worden. Het overige, tweederde deel van hen was werkzaam in de westelijk gelegen laagveen gebieden. Het bovengelegen hoogveen was hier namelijk al veel eerder afgegraven.

Ook in de vervingen

Omstreeks 1530 was men hier aangewezen op het zogenaamde veenbaggeren. De aanwezige veenspecie werd staande in een houten praam met de baggerbeugel onder de waterspiegel omhoog gehaald en in de boot gelegd. Eenmaal vol werd met het vaartuig terug geboomd naar een legakker om in de daar gelegd te worden. Een aangebracht dijkje (later maakte men gebruik van verplaatsbare bekistingschotten) voorkwam dat de vloeibare veenspecie zou wegvloeien. Inmiddels had men de legakker ontdaan van haar bovenlaag en hierop riet gespreid, dit om te voorkomen dat de bagger zou gaan verkleven. De zogenaamde “kleinmaker(s)” zorgden er tussentijds voor dat de geloosde specie overall een gewenste structuursamenstelling zou hebben, tot dat een hoogte van ca. 42 cm. was bereikt. Dan was het de taak van de “treëer” om bij herhaling de bovenlaag van de specie vast te trappen. Wanneer het veen tot een hoogte van 32 cm. was ingeklonken, kon er gemunt gaan worden. Met de stikker (een soort grote hark) werden loodrecht op elkaar strepen getrokken, waardoor de koppen van de latere turf hun vorm kregen. De krimp van het natuurlijke droging proces zorgde dan voor de rest. Na verloop van enige tijd kon dan het eigenlijke steken beginnen. Met de steekpen (smalle schop) werden dan de turven een voor een van elkaar los gestoken om tenslotte in een zeer arbeidsintensieve eindtraject te belanden. Gebezigde vaktaal als, opbreken, aanzetten, doorzetten en koppenkeren maken ons eens te meer duidelijk dat zij die hier eertijds hun brood mee moesten verdienen, zeker niet te benijden zijn geweest. Tijdens het veenseizoen, dat liep van maart tot einde juli waren de Hollandgänger gehuisvest in eenvoudige houten bouwsels. Deze schamele onderkomens werden door de veenbazen verhuurd voor 60 cent per week, wassen van kleren en beddengoed

inbegrepen en boden soms onderdak aan zo'n twintig arbeiders. Een schoorsteen zat er niet in en 's avonds bakte men noodgedwongen dikke spekpannenkoeken op een klein open vuur. 's Morgens at men "Snorrefoks", dikke sneden tarwebrood die ze aan beide zijden bakten in spekvet.

Betrouwbare werkers

Het hele proces van arbeid en arbeiders was strikt gereguleerd en vooraf schriftelijk vastgelegd. Daartoe kwamen ieder jaar rond half februari de "veenbazen" bijeen om de hoogte van het arbeidsloon, inmiddels getoetst naar voornemens van omliggende gemeenten, vast te stellen. Men wilde hoe dan ook voorkomen dat de veenondernemers tussentijds arbeiders bij elkaar zouden weghalen. En het zal dan ook niet voor niets zijn geweest dat in een der opgenomen bepalingen werd verboden:

"om van de Bovenlanders voor eene extra ordinaire en ongeoorloofde prijs enig linnen of wolle goederen, spek, hammen, worsten of andere zaaken aan te koopen, om hen daar door te recompenseeren, eenig clandestin meerder loon, of op eenige andere wijze ter kwader trouw, hoe listig en bedekt zulks ook moogen zijn uitgedacht, iets meerder moogen uitloven, geven of betaalen".

Bronnen uit 1811 maken melding dat er door zo'n 90 ondernemingen werd geveend en waar een ruime duizend arbeiders hun brood konden verdienen. De Hollandganger baggert op stukloon en doet drie roe per dag voor de overeengekomen fl. 1,50 per roe, zes dagen per week van 's ochtends vier tot 's avonds acht. Dat betekende voor de Duitse veenarbeider, na aftrek van persoonlijk noodzakelijke uitgaven, een gemiddelde verdienste van zo'n honderd gulden per seizoen. Binnen de groep heerste een sterke discipline en uitwassen werden zonodig in onderling overleg beboet. Hun inzet en kennis, vanuit hun thuissituatie bekend met de vervening, was niet alleen een voorbeeld voor velen maar wekte tevens het nodige vertrouwen bij de hun opdrachtgevers. Dit werd ook nog eens in schriftelijke overheidsbronnen benadrukt:

"Het resultaat is, dat de vreemde werkkrachten hier voornoemd, alhier niet kunnen worden ontbeert, of dezelve door andere daglooners, in 't veenderijwerk niet geoeffend, kunnen worden geremplaceerd"

Maar zoals reeds aangegeven kende dit specifieke zware werk ook zijn schaduwzijde. Door de vaak eenzijdige voeding en het slechte onderkomen liep men het risico ziek te worden. Vocht en koude zorgden voor jicht, reumatiek, longziekten of griep en zelfs waren er van tijd tot tijd sterfgevallen te betreuren. Wanneer echter iemand langdurig ziek werd en diens spaargeld opgegaan was aan dokterskosten, moest men noodgedwongen een beroep doen op de armenkas. Wanneer de ongelukkige echter een bewijs van herkomst kon overleggen van de plaatselijke autoriteit, was er een mogelijkheid om de gemaakte kosten aldaar te verhalen of terug te vorderen. Zo niet dan bleef er niet veel anders over dan voor de zieke arbeider vervoer te regelen naar zijn thuisland, het zogenaamde "Krüppelführen".

Weinig vleiende benamingen

De reis die dan volgde moet mensonterend zijn geweest. Om te voorkomen dat de zieke onderweg steeds opnieuw onderzocht zou moeten worden, droeg deze een verklaring bij zich, die hij bij vertrek van de plaatselijke geneesheer had meegekregen. De reis met paard en wagen ging vervolgens van dorp tot dorp, om eenmaal daar aangekomen opnieuw op zoek te gaan naar ander vervoer.

Maar hoe was het gesteld met de Hollandgänger die in onze omgeving jaarlijks neerstreken? Bekend is dat er in 1811 in Mijdrecht bijvoorbeeld ruim 400 Hollandgänger werkzaam waren, op een totaal van 1005 veenarbeiders. In de hele provincie zijn er dan zo'n dikke twee duizend neergestreken. Een aantal dat ruim veertig jaar later was verminderd tot 250, maar toen werkzaam was in de droogmakerijen, omdat de verveningen heel sterk waren afgenomen. Overlevering en geschrift maken tevens duidelijk dat ze niet altijd even vleiend werden betiteld. Wat dacht U van: potscheiters, speckvreeters of knoeten, grashannesen, pikmaaiers, mieren, bovenlanders of poepen? Deze laatste

benaming was afgeleid van het woord papen, mede omdat velen onder hen afkomstig waren uit het katholieke voormalige prinsbisdom Osnabrück.

Waarom weer die lange terugweg?

Andere bronnen vermelden dat de handel en wandel van deze arbeiders nauwlettend werd gevolgd door de geestelijkheid thuis, die er dan ook niet voor schroomde om bij twijfel zelf deze lange reis te gaan ondernemen. In Vinkeveen werden in de jaren tussen 1850 en 1860 gedurende het zomerseizoen in de St. Antonius kerk, zelfs speciale missen in het Duits gelezen, die in de volksmond al snel het predikaat van “Moffenkerk” kreeg toebedeeld.

Rechts een zogenoemd Poepenkastje

Hun manier van werken heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat, als het eind van het veenseizoen nabij was, velen het verzoek kregen om het komend jaar terug te komen. Het ligt dan ook voor de hand dat sommige Hollandgangers niet eens meer de moeite namen om die lange heen en terugreis te gaan maken en besloten om hier maar te blijven overwinteren. Het verslag van de volkstelling die destijds in Vinkeveen werd opgemaakt (1839), laat hier omtrent geen enkele twijfel over bestaan.

Wat hierbij opvalt, is dat een grote groep van deze “blijvers” afkomstig was uit kleine woon- en dorpskernen rondom Osnabrück, bijvoorbeeld uit Merzen. Een plaatsnaam overigens die door de ambtenaar destijds veelal phoenetisch in de archiefstukken werd weergegeven. Een twintigtal gezinnen verbleef of woonde toen al geruime tijd aan de Veenkade in Vinkeveen en verdienden daar hun brood als “torfmacher”. Een vijftal van hen, zoals bijvoorbeeld de nazaten van de families Schockman, Meijer, Klinkhamer, Gruter en Pohl zijn hier tot op de dag van vandaag nog steeds ingezet. Terwijl we de familienamen van “onze” andere Hollandganger nog steeds aantreffen in de huidige woonkernen in en rondom Merzen.

Voorgoed hier gebleven

Zoals eerder vermeld, waren hun schaarse toekomstmogelijkheden op deze toch vooral schrale landbouwgronden voldoende reden de Hollandgang met familieleden en andere dorpsgenoten te gaan maken. Een bekend fenomeen dat werd aangeduid met “kettigmigratie”. Arbeidsmigranten waren namelijk zelden avonturiers die zomaar in den vreemde op zoek gingen naar werk. Meestal volgden zij de voetstappen van bekenden die hen reeds voor waren gegaan. Ze hadden het grote voordeel dat in hun “bagage” een ruime vakbekwaamheid en kennis werd meegebracht aan achterliggende vervening in hun thuisland. Want dat was nu precies wat de veenbazen graag wilden, namelijk het leveren van goed samengestelde en uiterlijk prima ogende kwaliteitsturf. En voor harde werkers zal er buiten het veenseizoen ongetwijfeld wat extra te verdienen zijn geweest bij een tevreden veenbaas, die met de achterliggende gedachte voor het komende veenseizoen tevens verzekerd was van vakbekwaamheid en opnieuw een beroep op hen zou kunnen doen. Hun verdere inburgering vervolgens zal dan ook niet zo veel moeite hebben gekost. Velen bleven voorgoed en hebben hier hun leven en werken verder voortgezet.

Zo ongeveer zal het zeer waarschijnlijk zijn gegaan en ik hoop met mijn verhaal u toch wat nieuwsgierig te hebben gemaakt. Misschien wel een goede gelegenheid U bij deze uit te mogen nodigen voor de gelijknamige tentoonstelling in Museum “de Ronde Venen”, waar we de levenswandel van slechts enkele Hollandgangers als Forsthövel, Strubbe, Röling, Scholten, Bader en Schokman wat nader en zowel letterlijk als figuurlijk hebben uitgelicht.

Geraadpleegde literatuur: Knapp Gerd door Heinz Jakobs; Mijdrecht meer dan veen alleen; Een Hollandganger en zijn nageslacht; Zur arbeit nach Holland; Merzen 1000 Jahre.

In 1789 was er in Mijdrecht en Wilnis ook al een politietekort

door Fred de Wit

Op 18 september 1789 kwamen Schout en Schepenen van Mijdrecht en Wilnis in een gezamenlijke vergadering bijeen. Op de agenda stond het aanstellen van een tweede dienaar der justitie.

Tegenwoordig zouden we spreken over een agent van politie. Het verslag van deze bijeenkomst is bewaard gebleven in het oud Mijdrechts archief. In dit verslag staat dat de secretaris van het Mijdrechtse college, H. Hensuma, ook de reden aangaf waarom deze bijeenkomst noodzakelijk was. Hij notuleerde: "De tegenwoordige dienaar van de justitie, Frederik Verwoerd, is namelijk alleen niet meer in staat om genoegzaam te waken tegen vagebonden, bedelaars en ander slecht en gemeen volk, dat dagelijks de twee gerechten Mijdrecht en Wilnis passeert". Er werd daarom besloten om een tweede dienaar aan te stellen voor beide gerechten en de Hoge Bank. Met deze laatste naam werd waarschijnlijk de buurtschap Driehuis bedoeld. Het traktement van de nieuwe dienaar werd vastgesteld op honderd gulden per jaar waarvan het gerecht Mijdrecht, als grootste gerecht, zestig gulden zou bijdragen en het gerecht Wilnis veertig gulden. Bovendien kreeg de betrokkene om de twee jaar een nieuw pak en hoed, dat door de twee gerechten in dezelfde evenredigheid zou worden betaald. Verder tekende Hensuma op dat: "met instemming van de baljuw van deze proosdij, de dienaar de emolumenten en douceurtjes mag genieten welke de ingezetenen van Mijdrecht en Wilnis bij gelegenheid van Pasen, Pinksteren, nieuw jaar en de kermis hem zullen geven. De giften van het aanstaande nieuwjaar en de Wilnise kermis moesten echter zo worden verdeeld dat eenderde deel aan hem toekomt en dat tweederde deel is bestemd voor Frederik Verwoerd." Op 23 september kwamen de gerechten van Mijdrecht en Wilnis opnieuw bijeen en werd overgegaan tot de benoeming van Jan Roelofs, geboren in Groningen, als tweede diender op de voorwaarden zoals op 18 september was overeengekomen. In handen van de heer Schout van Mijdrecht legde hij de eed af, waarin hij beloofde de twee gerechten, Mijdrecht en Wilnis getrouw te zullen dienen en de wetten van de Hoge Criminele Rechtbank van de Proosdij van Sint Jan te gehoorzamen en uit te voeren.

Na 1795 werden instructies voor ambtenaren vastgesteld. Het onderstaande is een greep uit een van die instructies.

3°. Tot goed verstand van dien bepaald word, dat onder de benaming van *onwaardige en nutteloze Ambtenaren* begrepen zyn.

a. De zodanigen welke door onkunde, verzuim, misdryf, of wan-gedrag in hunne Posten begaan, als onwaardig te houden zyn.

b. Welke ingevolge de Acte van Staatsregeling Tit. 2. eerste Af-deeling Art. 10. Lit. b. daartoe geene bevoegdheid hebben.

c. Wier Ambten en Bedieningen als onnodig zyn gemortificeert, mitsgaders de zodanige welke door het vernietigen van den een of anderen Post of Colegie, hunne Ambten, Beneficien of Bedieningen hebben komen te verliezen, behoudens echter de faculteit aan zodanige perfoonen om ter verkryging van Pensioen zich te adres-seeren by zodanig Colegie en op zodanige wyze als hy zal vermeenen te behooren.

d. Dezulken welke in of na den Jaare 1787. zich hebben schuldig gemaakt aan plundering en vervolging hunner Medeburgeren, welke met hun in politieke denkwyze verschilden, het zy zulks is geschied directelyk door het presenteren van Adressen, of andere daartoe op-tetzetten; en eindelyk

e. Die geenen welke nog nooit na den Jaare 1795. tot heden toe in de Grondvergaderingen voor de Nationaale, Provintiaale of Plaatse-lyke belangens zyn verscheenen.

De burgemeester heeft beet

Boekbespreking door Joop Frankenhuizen

Een burgemeester is voorzitter van de raad en voorzitter van het college. Daarnaast heeft hij een aantal eigen wettelijke taken en bevoegdheden. Hij of zij is verantwoordelijk voor de handhaving van de openbare orde en veiligheid in de gemeente en in veel gemeenten houdt een burgemeester zich ook bezig met het promotiebeleid. Soms is daarbij enige ervaring in het vangen van 'vissen' en kennis van het hengelen erg handig.

Bij de foto: De Rondeveense burgermoeder heeft duidelijk beet en haalt op, terwijl de burgervader van Abcoude nog hulp nodig heeft.

Dit laatste blijkt op 25 april 2007 wanneer zowel burgemeester Marianne Burgman van De Ronde Venen en waarnemend burgemeester Jan Streng van Abcoude in Vinkeveen op zandeilend 1 aanwezig zijn om een historisch boek over de Vinkeveense Plassen in ontvangst te nemen. Tenminste, zo was dat ons door een lid voorgespiegeld tijdens de algemene ledenvergadering van de Historische Vereniging op 18 april jl. Omdat de plaatselijke geschiedenis altijd onze aandacht heeft, zijn we zelf gaan kijken.

Eerst rijden we prompt verkeerd omdat het niet goed zichtbare bordje 'Molenkade' aan de Vinkenkade richting Abcoude gemist wordt. Daarna gaat het weer fout, want langs de Molenkade mogen alleen bewoners van Plaswijk hun auto parkeren en voor je er achter bent waar dat wel mag, ben je een kwartiertje verder.

De uitreiking van het eerste exemplaar van het rijk geïllustreerde boek 'De Plassen' over de Vinkeveense Plassen en Botshol, uitgegeven door Tweed BNO te Vinkeveen, gaat op een ludieke manier. Twee exemplaren zijn (per ongeluk) te water geraakt en aan beide burgemeesters de taak ze op te vissen. Dat hier ervaring een rol speelt laat de foto zien. De Ronde Venen heeft al beet, terwijl Abcoude nog hengelt en hulp nodig heeft. Let wel, deze vergelijking heeft niets te maken met een eventuele herindeling van De Ronde Venen en Abcoude, wel met de manier waarop de presentatoren e.a.a. hebben geregeld.

Het 155 bladzijden tellende tweetalige (Nederlands en Engels) boek is aan te merken als een promotieboek voor de Vinkeveense Plassen. Schitterende, in kleur weergegeven, opnamen van (het leven op) de plassen met hier en daar een terugblik op de geschiedenis. Veel beeldmateriaal heeft Tweed na oproep verkregen van particulieren en instellingen. De opsomming van de geraadpleegde bronnen achter in het boek maakt dit duidelijk.

Het boek is een aanrader voor wie de plassen lief heeft en laat zien eens te meer zien wat de omgeving van Vinkeveen allemaal te bieden heeft. Meer informatie biedt: www.deplassen.nl

Zonder vrijwilligers ben je nergens

Impressie van een brandweertentoonstelling
door Joop Frankenhuizen

Vierduizend bezoekers, een massief bouwwerk uit 1911, tot de verbeelding sprekend brandblusmateriaal, enthousiaste vrijwilligers, redelijk welgezinde weergoden, indrukwekkende demonstraties en inspirerende optredens. Zie hier in een paar woorden een impressie van de door de historische vereniging georganiseerde tentoonstelling 'Brandweer De Ronde Venen van Toen naar Nu'. Maar omdat die paar woorden lang niet het hele beeld weergeven kijken we even terug.

Zaterdag 29 april 2007 de opening. Vroege bezoekers verkennen de omgeving. Voor velen een unieke gelegenheid het 'fort te Uithoorn', waar ze zo vaak met de auto langsreden, eens van dichtbij te bekijken. Een fort uit de tijd dat het militair gezag nog denkt dat een steenmassa met omringende gracht vijandige invallen zou kunnen tegenhouden. En dat in een tijd wanneer er al volop met vliegend materieel wordt geëxperimenteerd.

Na een uurtje rondgekeken te hebben volgt de officiële opening. De voorzitter van de tentoonstellingscommissie, Ed Swaab, heet iedereen hartelijk welkom en geeft vervolgens het woord aan de burgemeester en de voorzitter, die daarna hun op het komende evenement afgestemde speech houden. Allebei zijn ze verwachtingsvol. De twee kennen elkaar uit de Rondeveense raadzaal en laten dat merken. Politiek in het fort te Uithoorn anno 2007. Gememoreerd worden de twee animatoren. Ze hebben er hard aan getrokken die twee. Nico van Eijk en Ed Swaab. De volgorde waarin deze namen genoemd worden is niet belangrijk. Alleen het resultaat telt. Hopen maar dat de tentoonstelling met alles wat er aan vast zit alles een succes wordt en dat er veel mensen op af komen.

Terugblikkend blijken de verwachtingen, eerder nog aangemerkt als te hoog gegrepen, ruimschoots te zijn gerealiseerd. Vooral de blusdemonstraties met materiaal uit vroeger tijden doen het goed. Een brandje blussen met een op kolen gestookte stoomspuit uit 1884 bijvoorbeeld. Water in een ketel wordt door een vuurtje onder die ketel zodanig verhit dat het stoom wordt. Die stoom drijft een machine aan die op zijn beurt weer een zuig-perspomp aandrijft. De aanvoerslang hangt in een grote bak met water. Een brandweerman houdt speels de spuitmond vast die aan de afvoerslang is gekoppeld.

“Let op de windrichting, wanneer we gaan spuiten”, waarschuwt een andere brandweerman. Meer zegt hij niet. Als je nat wordt is het eigen schuld, schijnt de boodschap te zijn. Even later wordt de pomp gestart en water opgezogen. Binnen een seconde is het vuurtje gedoofd, maar de bak is nog lang niet leeggezogen. Dat gebeurt door het resterende water in de omringende gracht te spuiten. Af en toe wordt de straal inderdaad afgebogen, maar dat gebeurt niet altijd door de wind.

Vlam in de pan, nooit doven met water.
Foto's: Kees van Vliet

Opmerkelijk wat een hoeveelheid water zo'n stoomspuit van twee eeuwen terug kan opbrengen: 1100 liter per minuut en dat zeker over een afstand van tussen de 20 en 30 meter. Even opmerkelijk het animo waarmee de brandweerlieden het geheel bedienen.

's Middags volgt een herhaling. Weer met een stoomspuit, maar nu eentje uit 1908 en met maar één paard er voor. Deze spuit kan zowel met een houtvuurtje als met olie worden gestookt. Een oliegestookte stoombrandspuit! Met 700 liter water per minuut ook nog ruim voldoende om de brandende krat te doven.

Nog indrukwekkender is de demonstratie 'Vlam in de pan'. Iedereen zou moeten weten dat, wanneer de vlam in een braadpan met vet of olie slaat, je die vlam nooit met water moet doven. Het waarom laat de demonstratie zien. Een pan met olie pruttelt boven een soort potkachteltje. Plotseling slaat de vlam in de pan. De olie brandt. Klein vuurtje. Dan wordt een bekertje water, aan een lange stok vastgemaakt, boven de pan omgekeerd. Onder luid gesis verdampst in één keer al het water en vormt daarmee als het ware een drager voor de snel expanderende olie. Binnen de kortste keren volgt een enorme steekvlam. De toeschouwers zijn er stil van. Dat zo iets mogelijk is. Stel je voor dat dit in je keuken gebeurt.

Gelukkig maar dat we de brandweer hebben die dat duidelijk kan maken. Het sluitstuk van de dag is het toneelstuk 'Helden in de hemel' uitgevoerd door amateurspelers, muzikanten en brandweerlieden. De strekking van het stuk is: "Kan de duivel 'Lucifer' ook branden blussen die niet veroorzaakt zijn door vuur?" Je zit in de brand, hoe kom je er uit. Het stuk, onder de bezielende regie van Pieter Scholten, is

elke keer weer goed voor een groot aantal toeschouwers.

Op de tweede dag, zondag, beginnen de activiteiten om 13.00 uur want kerkdiensten komen op de eerste plaats. Geen demonstraties die dag. Wel theater en spuitvoetbal. Dit laatste doet eigen stoom afblazen, maar soms wordt vergeten de bal te raken. Gebeurt ook wel eens na afloop van een oefening. Gelukkig heb je als brandweerman dan je beschermende kleding aangetrokken.

Op Koninginnedag volgt een herhaling van de openingsdag. Mooi weer en veel toeschouwers. Na het nog mooie weekend van 5 mei slaat op 8 mei het weer om. Regen, niks dan regen. De zowat anderhalve maand geduurd hebbende vroege zomer is definitief tot een eind gekomen. Gelukkig gaf het tweede weekend nog schitterend weer en was het bezoekersaantal boven verwachting. Dit mede vanwege de grote ladderwagendemonstraties op zaterdag. Het weekend van 12 mei was bar en boos. Zo iets merk je meteen aan het aantal belangstellenden. Het zou dat weekend vooral moeten komen van de demonstratie met het nieuwste brandweermaterieel. Hoogstandje op de hoogwerker. Schitterend uitzicht op de omgeving vanuit dat kleine bakje, laat een gelukkige bezoeker weten. Al met al een geslaagde tentoonstelling. Veel publiciteit en geen enkele wanklank. Zo'n honderd enthousiaste vrijwilligers, die het allemaal waar wisten te maken. Een welgemeend dankwoord is op zijn plaats. Het aantal nieuwe leden voor de historische vereniging valt wat tegen. Maar het ging toch om de brandweer? Niet waar?

Af en toe wordt geschiedenis realiteit

door Joop Frankenhuizen

Wie was die Cornelia van Wieringen. Had zij iets te maken met mevrouw Van Wieringen, naar wie een plein in Mijdrecht is genoemd? Was het misschien haar moeder? Waarom ligt die steen nu hier?

Die vragen zijn te horen op 5 mei 2007 tijdens de opening van de tentoonstelling Dorpsgenoten en Hollandgänger op en 5 mei 2007 in het museum De Ronde Venen. Tegen de muur van een van de bijgebouwen naast het museum staat naast een tweetal benzineblikken een stuk grafsteen. Op de steen, je moet om de tekst te kunnen lezen zowat op je hoofd gaan staan, staat: Cornelia van Wieringen - van Wieringen geboren 21 aug. 1841, overleden 26 dec. 1881.

Hoe komt dat stuk steen hier?

Fred de Wit weet waar de steen vandaan komt.

"De op de volgende pagina afgebeelde grafsteen van mevrouw Cornelia van Wieringen werd in 1987 bij opgravingen door een lid van onze vereniging gevonden op het terrein waar de grafkistenfabriek van Van der Helm en de fabriek van de firma Korver heeft gestaan. Korver vertrok naar het industrieterrein en Van der Helm moest

eerder sluiten wegens gebrek aan orders. De bedrijven maakten plaats voor de seniorenwoningen aan de Helmstraat. Omdat de grafsteen op het punt stond om vernietigd te worden met het andere puinaval, werd die medegenomen naar het Prinsenhuis waar onze vereniging toen een lokaal huurde. Later is de steen overgebracht naar het museum De Ronde Venen. Waarschijnlijk is de grafsteen vroeger bij het ruimen van een gedeelte van het kerkhof op het terrein van de grafkistenfabriek terecht gekomen.”

Maar wie was nou die Cornelia?

Cornelia van Wieringen (1841-1883), meisjesnaam ook Van Wieringen, geboren in Oudshoorn, was de vrouw van Klaas van Wieringen (1828-1909), ook wel Klaas junior genoemd. Deze Klaas van Wieringen was de vijfde in een reeks jongens die allen de naam Klaas kregen. De stamvader van het geheel was de drie keer gehuwde Hendrik Van Wieringen (overleden te Mijdrecht in 1784). Zijn nazaten, bijna allen veenbazen, later werkzaam als bestuurder in de verschillende droogmakerijen en in de gemeente Mijdrecht, hebben het gebied van De Ronde Venen de vorm gegeven die het nu heeft. Klaas jr. was de laatste in de rij nazaten die in Mijdrecht woonden. Hij was daar raadslid en een

tijdje wethouder, maar moest aftreden toen zijn zwager J.G. de Voogt burgemeester van Mijdrecht werd. Voor meer details over de familie van Wieringen zie de Proosdijkoerier van september 2003

Van het bestuur

door Wiesje Dijkxhoorn

Excursie

Op zaterdag 23 juni a.s. kunnen de leden van de historische vereniging 'De Proosdijlanden' een bezoek brengen aan de Historische Tuin in Aalsmeer gecombineerd met een historische rondvaart over de Westeinder Plassen. Op de tuin treffen we een overzicht aan van de Aalsmeerse tuinbouw vanaf circa 1700 tot 1940. In dit 'levende tuinbouwmuseum' is de historische ontwikkeling in omgekeerde volgorde gerealiseerd. Vanaf 1940 gaat men terug in de geschiedenis. Met wendbare open boten varen we over de Westeinderplassen. Ook de schippers trekken hun verhaal van het verleden naar het heden. Een historische ontdekkingstocht.

Locatie : Praamplein in Aalsmeer

Programma

Dinsdag 20 november 2007. Ledenvergadering met aansluitend een lezing + diapresentatie over de dijken in Wilnis. Locatie: Verenigingsgebouw Irene, Kerkstraat 9, Mijdrecht. Aanvang : 20.00 uur

Woensdag 9 januari 2008. Nieuwjaarsreceptie met een lezing over klokken 'Terug naar Toen'. Plaats: Hervormd Verenigingsgebouw, Herenweg 207, Mijdrecht. Aanvang : 19.30 uur

In 2008 staan in plan: Een lezing over het archief; een lezing over de molens in De Ronde Venen en een wandeling in Abcoude.

Terugblik

Na afloop van de drukbezochte algemene ledenvergadering van 18 april j.l. in het kantoor van de Rabobank Veenstromen hield ons lid oud-notaris Mr. Peter Forsthövel een voordracht met fraaie eigen digitale beelden over het fenomeen van de Hollandgänger.

Aan bod kwamen de zogenaamde hannekemaaiers, te weten de seizoenarbeiders uit Westfalen, die in de 18de en 19de eeuw in Holland kwamen werken, met later in hun kielzog tal van ambachtslieden en ambulante kooplieden, vooral die uit het Münsterland, ook wel kiepkerels genoemd.

Verder kwamen aan de orde de Tödden of Tüötten, waar de heer Forsthövel altijd bijzonder in geïnteresseerd is geweest. Dit zijn rondtrekkende linnenkooplieden uit het Tecklenburgerland met hun eigen unieke geheimtaal, waarvan de meest succesvollen zich in de loop van de 19de eeuw in ons land vestigden met hun winkels en magazijnen. Veel van deze families kennen we nu nog bij naam, zoals die van Lampe, Voss, Kreijmborg, Peek en Cloppenburg. De bekendste van allemaal is natuurlijk de familie Brenninkmeijer, van wie de voorvaderen Clemens en August (C & A) zich in 1841 in het Friese Sneek vestigden met hun eerste winkel. De inmiddels

roemruchte "Quote 500" vermeldt deze familie zelfs met stip op nummer één.

Ten slotte werd de aanwezigen nog een amusante blik gegund in de familiegeschiedenis van de Forsthövels, die sinds 1837 in Nederland zijn gevestigd. De spreker volgde zijn roots naar de buurtschap Forsthövel ten zuiden van de stad Münster en toonde de stamreeks van tien generaties, van zijn voorvader Theodor anno 1647 tot zijn kleinzoon Milan Lucas anno 2002.

Al met al een levendige en boeiende voordracht.

Wiesje Dijkxhoorn

Van de tentoonstellingcommissie

In het extra nummer van april 2007 over de Rondeveense brandweer verscheen onder de titel 'De Uithoornse TT Ford' een artikel over een oude brandblusauto. Dat artikel kwam in handen van de tentoonstellingscommissie gelijk met de komst van het Uithoornse voertuig op het fort in Amstelhoek. Het zou, volgens de bringer, de beschrijving zijn van die brandblusauto zijn en of die beschrijving in het brandweernummer kon worden meegenomen.

Wie of wat de bron van het artikel was kon de bringer niet vertellen. Verder navragen bij o.a. de Uithoornse brandweer leverde niets op. Omdat de bron niet te achterhalen was en er door de Uithoornse brandweer toch vooral om plaatsing was verzocht, werd besloten bij het artikel te vermelden:

"Onder verantwoordelijkheid van de
tentoonstellingscommissie"

De onduidelijkheid over de bron bleef, totdat het bestuur van de historische vereniging op 14 april jl. een brief ontving van de Stichting Uithoorn/De Kwakel. Zij vonden het niet prettig dat het artikel was geschreven "*onder redactie van de tentoonstellingscommissie*" zonder dat daar toestemming voor was gevraagd en zonder dat er bronvermelding had plaatsgevonden. Het gewraakte artikel bleek, volgens de brief, te zijn gepubliceerd in het blad van de stichting 'De Lange Brug'. De datum van publicatie was april 1989!

Geen wonder dus dat niemand na zeventien jaar de bron meer wist.

E.Swaab, voorzitter tentoonstellingscommissie,
Oudhuizerweg 26
3641 AC Wilnis

De molen van Gille destijds zichtbaar vanuit de Dorpsstraat te Mijdrecht. Nu heet het daar Molenhof

Onze nieuwe leden

Dhr. Joop Fronik Mijdrecht
Dhr. Nico Ruizendaal Waverveen
Dhr. P.H. Waal Mijdrecht
Dhr. B.C. De Vries Mijdrecht
Dhr. A. Schuil Mijdrecht
Dhr. G.A. Heek Mijdrecht